

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Армія Української Народної Республіки (грудень 1917 р. – квітень 1918 р.)»

Студентки групи СОІ-341
Напрямку підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

Кос Марія Василівна

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Міщук Андрій Іванович

Рецензент:

доктор історичних наук, професор

Пилипів Ігор Васильович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО В УНР (БЕРЕЗЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1917 р.)	8
1.1. Військово-політична ситуація в УНР.....	8
1.2. Створення, організаційна структура та чисельність армії УНР	17
РОЗДІЛ 2. БОЙОВИЙ ШЛЯХ АРМІЇ УНР ТА ОСТАННЯ СПРОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ СФОРМУВАТИ АРМІЮ	22
2.1. Збройні Сили УНР у боротьбі проти більшовиків	22
2.2. Національне військове будівництво у період відновлення влади Центральної Ради (березень – квітень 1918 р.).....	26
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ БАКАЛАВРСЬКОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ	37
3.1. Інноваційні технології викладання військової історії часів Української Народної Республіки.....	37
3.2. Позакласна краєзнавчо-гурткова робота з дітьми по темі дослідження ..	44
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. Нині в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, важливого значення набуває питання гарантії безпеки України. Зрозуміло, що таким гарантом виступають Збройні Сили України. Політичний досвід доводить, що майбутнє країни також залежить від того, як управителі держави вміло розпоряджаються своїми повноваженнями, в тому числі і яку перевагу надають розбудові та підсиленню армії. Будь яке державне утворення не можливе без збройних формувань, адже саме вони захищають інтереси країни за умов вторгнення іншої. Сучасні Збройні Сили України мають глибоку історію, проте саме події Української Революції часів Центральної Ради і розпочали національне будівництво військових формацій Української Народної Республіки на регулярній основі після тривалої історичної перерви. Для того, щоб зрозуміти важливість вивчення військової історії Української Народної Республіки 1917-1918 рр. слід провести певні паралелі: знання воєнної історії допомагає теперішнім командирам ухвалювати важливі рішення, в тому числі – історія Армії УНР; у військових бригадах сформувалися внутрішні культу, які якраз стосуються військових формацій УНР; армія УНР не ототожнюється із радянськими військовими частинами; похід П. Болбочана на Крим та В. Сікевича на Донбас нагадують ті військові дії, що відбуваються в умовах українсько-російської війни від лютого 2022 р.

У школі дітям важливо знати історію своїх військових, оскільки саме завдяки їм існує наша держава, яка виборювалася кров'ю українців. В такі моменти української історії розумієш цінність Збройних Сил та їх значення у розбудові нашої державності.

Об'єктом дипломної роботи є збройні формування часів правління Центральної Ради.

Предметом дипломної роботи є процес та умови створення армії Української Народної Республіки 1917-1918 рр. чисельність у тісному зв'язку

з конкретною історичною ситуацією, а також методичні аспекти використання матеріалів дослідження в практичній роботі вчителя загально-освітнього навчального закладу.

Мета дипломної роботи дослідити політику Центральної Ради щодо створення регулярних збройних формацій та виділити певні етапи її реалізації та методику використання матеріалів на уроках історії і позакласній роботі вчителя. Для досягнення мети автор роботи прагне вирішити наступні **завдання**:

– з'ясувати зміст поняття українізації у державотворчій діяльності українського уряду;

– охарактеризувати військово-політичну ситуацію УНР у листопаді 1917 – початку січня 1918 р.;

– проаналізувати структуру військ армії УНР та їхню боротьбу проти більшовиків;

– виокремити важливі правові документи, що сприяли національному військовому будівництві Центральної Ради на етапі відновлення своєї влади у Києві;

– з'ясувати можливості для використання зібраного й опрацьованого матеріалу в шкільній освіті..

Територіальні межі роботи – територія підконтрольна Центральній Раді на час їхнього управління. Спершу – тільки місто Київ, після проголошених Першого та Другого Універсалу було задекларовано курс на створення автономії та управління дев'ятьма губерніями, проте Тимчасовий уряд визнав тільки підконтрольними територіями Генерального Секретаріату – п'ять. 7 листопада 1917 р. – утворилася Українська Народна Республіка (без Криму, дев'ять губерній), а після проголошення Четвертого Універсалу та повернення Центральної Ради до столиці, землі підконтрольні їй розширилися на схід та північ України у етнографічних межах.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 4 грудня 1917–29 квітня 1918 рр. *Нижня межа* – 4 грудня 1917 р. коли було видано наказ про

створення Українського генерального військового штабу і розпочалось централізоване управління військами, підпорядкованими Центральній Раді. березень 1917 р., коли у Києві утворилася Центральна Рада, яка й розпочала військове будівництво в Україні через масовий військовий рух. *Верхня межа* датується 29 квітнем 1918 р. - державним переворотом П. Скоропадського і усуненням від влади Центральної Ради. Для ґрунтовного висвітлення даної тематики автори роботи виходили поза вказані хронологічні межі.

Огляд джерел та історіографія проблеми. Використану літературу можна об'єднати у три групи: нормативно-правова база; монографії, спогади, статті; підручники та посібники. Основою для дослідження даної теми стали монографії. Перші фундаментальні роботи, що висвітлювали історію виникнення Збройних Сил УНР та їхній збройний шлях за незалежність, заявили у еміграції – монографія О. Удовиченка «Україна у війні за державність» [37]. Зокрема, це також праці В. Голубка «Армія Української Народної Республіки 1917-1918 рр.» [7], що побудована на архівних матеріалах, тогочасній газетній періодиці, мемуарах. Автор висвітлює одну з найгероїчніших сторінок історії України – початок відродження її державності та Збройних Сил; декілька наукових робіт Я. Тинченка («Військово-морські сили України. 1917–1921 рр.» [34], «Герої Українського неба: науково-популярне видання» [35], «Новітні Запорожці. Війська Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918 рр.» [36]), що детально описують військові формації часів правління Центральної Ради; важливою вважаємо працю видану рядом авторів, серед яких І. Крип'якевич (автор багатьох праць присвячених козацькій добі, Б. Хмельницькому, підручників з історії України) – «Історія українського війська» [20]. У книзі подається історія різних військових полків та бойовий шлях армії УНР. Окрім монографій автором роботи використано декілька спогадів: І. Мазепа (один із керівників уряду УНР часів Директорії) «Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр.» [1], В. Сім'янець (військовий скульптор, сотник армії УНР) «Роки козакування, 1917–1923 (спогади)» [2], П. Христюк (другий

Генеральний секретар внутрішніх справ Української Центральної Ради) «Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.» [3]. У роботі також використано статті різних авторів, що розкривають історію військового будівництва Центральної Ради та армії УНР. Статті належать Ю. Чіпріновій, О. Новіковій (розкривають проблему військового будівництва у період з 1917-1920 рр.) [42], Н. Хомиці (аналіз Вільного козацтва, як одного з важливими елементів боротьби за українську державність) [40], Д. Футулуйчика (виокремив етапи формування збройних сил УНР) [38], В. Сідакової (охарактеризувала Першу Українську юнацьку школу імені Б. Хмельницького та з'ясувала їхню важливу роль у боротьбі під Крутами) [31], А. Науменка (описав органи управління Українською армією в період Центральної Ради) [25], І. Логвиненка (виокремив проблеми, що зустрічалися на шляху до будівництва власних збройних формувань) [21] та ін.

Методологічну основу дипломної роботи складають теоретичні методи синтезу, аналізу, зіставлення, узагальнення, систематизації, конкретизації – для опрацювання та вивчення наукових джерел, нормативно-правових документів у визначеному напрямі. Також використано емпіричні методи: індукції (передбачає аналіз фактів від конкретного до загального) та дедукції (зосереджує увагу на аналізі понять від загального до конкретного). Окрім цього застосовано ряд історичних методів: історико-системний, історичко-хронологічний та ін.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в комплексному відображенні й аналізі військового будівництва в УНР грудні 1917 -квітні 1918 рр., але й переосмисленні процесу з позиції сучасної методології.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дипломної роботи за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти можуть бути використані у науково-дослідницькій, навчальній, державній, громадській роботі, використовуватися як методичні матеріали для уроків історії України.

Структура дипломної роботи складається із вступу, трьох розділів та семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (62 позиції) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО В УНР (БЕРЕЗЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1917 р.)

1.1. Військово-політична ситуація в УНР

Династія Романович перестала існувати у березні 1917 р., Микола II зрікся престолу, тому лідери Думи створили Тимчасовий уряд. Події у Петрограді, ввійшли в історію як Лютнева революція, дійшли і до українських політичних сил, тому для координування революцією в Україні було створено Центральну Раду. Вона почала свою роботу у березні, працюючи у підвалі Педагогічного музею в центрі Києва, а згодом було створено й уряд Генеральний Секретаріат. У революційній атмосфері поєднання ліберального націоналізму та соціалізму виявилось привабливою ідеєю, тому було прийнято рішення отримати територіальну автономію політично налаштованими колами України. Саме така думка мала вирішити політичні, соціально-економічні та військові проблеми. Центральна Рада – була єдина установа, яка б могла дати землі селянам та мир українському суспільству. Виснажені солдати війно хотіли як найшвидшого завершення війни, тому з позитивними думками підтримало Центральну Раду [28, с. 270].

Саме Лютнева революція дала початок до формування української армії. Насамперед це проявилось у створенні різних військових комітетів та організацій, чисельність яких вимагала від Центральної Ради створення єдиного центру управління, процес створення було доручено Українському військовому клубу ім. П. Полуботка. 5–8 травня 1917 р. відбувся I Всеукраїнській військовий з'їзд, на якому йшлося про близько 1 млн. військових українців, він затвердив створення Українського генерального військового комітету на чолі з С. Петлюрою, головним завданням якого стала українізація армії, тобто створення військових українських частин у складі російської. Процеси українізації військових частин погоджувалися з Російським генеральним штабом.

Процеси українізації йшли дуже повільно, а це не влаштовувало українських політичних діячів, тому вже в червні того ж року відбувся II Всеукраїнській військовий з'їзд, в результаті якого до Тимчасового уряду надіслано листа з вимогою масової українізації як в армії, так і на флоті. Таку вимогу російський уряд відкинув і припинив українізацію взагалі [42, с. 42–43].

Україна восени 1917 р. була часом невизначеності й великого розчарування, проте хвилювання Лютневої революції вже згасло, адже поразка революційної влади була швидкою. Вирішити економічні проблеми, що виникли за часи управління нового режиму, було складно, тому це призвело до соціальної нестабільності та падіння довіри до Тимчасового уряду. З іншого боку, українська земля, як і інші залишки колишньої Російської імперії, навчилася жити в новій політичній системі. Діяльність Тимчасового уряду закінчується у жовтні у зв'язку з більшовицьким переворотом.

Звістка про переворот у Петрограді вчасно не дійшла до Києва, проте через напруженість продовольчої та криміногенної ситуації, було утворено Український революційний комітет, відповідальний перед Українською Центральною Радою. До її складу входили представники всіх політичних партій, Київський військовий округ, Рада солдатсько-робітничих депутатів. Невелика єдність усіх політичних сил мала стати запорукою мирного вирішення ситуації. Однак невдовзі київські правителі розділилися думками щодо перевороту, внаслідок чого Київський військовий орган підтримав Тимчасовий уряд у боротьбі проти більшовиків, а представники Української Центральної Ради приступили до активізації українських збройних сил [32, с. 29–30]. Початок формування української армії було ще закладено М. Міхновським та Українського Військового клубу імені гетьмана П. Полуботка, в той час, коли М. Грушевський заперечував створення власної армії, погодившись тільки на українізацію військових частин [23, с. 107].

Вже у вересні 1917 р. у м. Одесі закінчилося створення 1-ого Гайдамацького куреня у складі шести піхотних, кінної та кулеметної сотень, гарматної батареї. Головою куреня було призначено генерала Н. Маркса. Тоді ж створюють артилерійській полк імен Тараса Шевченка у Бердичеві. До кінця місяця Український генеральний військовий комітет, з дозволу військового командування, розпочав відкриття українських піхотних шкіл, українських відділів при артилерійській та інженерній школах. Окрім цього міністерство, яке займалося військовими справами, згодилося на українізацію запасного артилерійського дивізіону, запасного інженерного полку, запасного батальйону самокатчиків, телефонної запасної роти та ін. [26, с. 200]

Слід розуміти, що Українській генеральний військовий комітет ніколи не ставив перед собою серйозно питання створення окремої Української армії, натомість сприяв формуванню українських частин у складі російської армії, що підлягали російському командуванню. Проте нестабільне становище Тимчасового уряду переносило ідею українізації армії суто на папір. Для Центральної Ради відкривалися реальні можливості для формування Збройних сил, гарантом цього мало стати проголошена суверенна держава. Влада Тимчасового уряду на початку жовтня 1917 р. в Україні занепадала, а бажання Центральної ради щодо майбутнього України та її війська виходили за межі автономії, перебираючи рис суверенної держави. Все очевиднішою ставала потреба включення до складу Генерального Секретаріату секретарства з військових справ як повноправного та визнаним урядом органом крайової влади, але цього так і не було зроблено через відмову С. Петлюрою.

Протягом 4–10 жовтня 1917 р. відбувався з'їзд Південно-Західного фронту, який сприяв подальшому розвитку українізації частин в Україні та показав настрої українських солдатів щодо створення національного війська. Яскравим для з'їзду став виступ С. Петлюри, який став відстоювати ідею створення боєздатної української армії не тільки через велику війну, але й

для того, щоб забезпечити себе від руїни. Для забезпечення порядку в Україні Центральний комітет погодився на створення селянської самооборони Вільного козацтва, Січей, Народного ополчення, відповідно до своєї концепції формування територіальної поліції.

Через довгі роздуми українських політичних діячів українізовані корпуси й дивізії надалі були складовою російської армії, поповнюючись лише невеликою кількістю українцями. Українізація стала такою, яка не давала Україні власного війська. Українізовані частини поповнювалися не тільки українцями, але й російськими особами, а це був інший фактор, який знижував можливість утворення українського війська. Реальна українізація проходила на Правобережній Україні у 34-тому армійському корпусі під керівництвом генерала П. Скоропадського, а також тут з'явилися окремі суто українські частини до яких увійшли українці [30, с. 166]. У серпні 1917 р. із 34 корпусу, що складався з 104 і 123 піхотних дивізій сформувався Перший Український корпус, який на кінець вересня отримав українські відзнаки у вигляді військових нашивок («барчики») з жовтими смухами на синьому полі. Полки, що входили до складу дивізії носили наступні назви: 1-й київський ім. Б. Хмельницького; 2-ий стародубський ім. П. Скоропадського; 3-ій полтавський ім. П. Сагайдачного; 4-ий чернігівський ім. П. Полуботка. Наступним українізованим корпусом став четвертий. У вересня його поділено на дві частини російський та український. Український отримав назву – Другий Січовий Запорізький корпус (Другий Український корпус) [20, с. 97–99].

Важливо звернути увагу на висновок І. Мазепи (політичний діяч, голова Української Народної Республіки часів Директорії) стосовно ситуації, яка склалася під час оборони Києва у січні 1918 р.: «... майже всі військові формування, що залишились внаслідок від попередньої влади, або повстали внаслідок так званої «українізації» армії, або перестали бути боєздатні... Адже є історичним фактом, що з 20-тисячного війська, яке мало боронити Київ від російських більшовицьких відділів Муравйова, на захист

Центральної Ради виступило лише коло 3000 вояків... Всі інші так звані «українізовані» війська Центральної Ради в рішучий момент показали, що вони існують лише на папері: хиталися або заявляли про свій нейтралітет, а деякі відділи, як Богунівський полк, Шевченківський полк та інші, навіть частково йшли проти Центральної Ради» [1, с. 235]

На території Криму, а особливо у Севастополі, з початком Української революції, відбувалися масові маніфестації військових. Завдяки патріотично налаштованих військовим відбулася українізація Севастопольського флотського півекіпажу, командиром якого був В. Савченко-Більський. В планах взагалі планувало українізувати весь Чорноморський флот проте вплив більшовиків та російських соціал-революціонерів не дозволив цього зробити [34, с. 16].

Українізація проводилася не тільки у військових частинах, але й серед військових шкіл. На основі старих військових навчальних закладів Український Генеральний військовий комітет почав створювати українські військові школи. У вересні 1917 р. комітет домогся дозволу у Тимчасового уряду на відкриття двох українських піших шкіл прапорщиків та українських відділів при інженерній та кількох артилерійських юнкерських училищах. У військових навчальних закладах вивчали українську мову та військову справу.

У жовтні того ж року Шкільний відділ Українського Генерального військового комітету створив Першу та Другу українські школи прапорщиків шляхом українізації 2-ї та 5-ї Київських шкіл прапорщиків російської армії. Протягом 2–12 листопада 1917 р., під час засідання Всеукраїнського військового з'їзду, відбулося відкриття Першої військової юнацької пішої школи названої на честь гетьмана Б.Хмельницького, утвореної замість 1-ї української школи прапорщиків. До новоствореного навчального закладу вступило близько 250 юнаків, яким надали окрему уніформу з українськими знаками розрізнення. Друга українська військова юнацька школа була

розгорнута на базі Миколаївського військового училища і 2-ї української школи прапорщиків. [10, с. 114–115]

Таким чином, початок українського військового руху показав у ньому наявність двох течій – самостійників та автономістів. У своїй кількості автономісти переважали. Сила національно-визвольних змагань була великою, тому Центральній Раді нічого не залишалось, як приступити до українізації армії. Процес українізації став таким, що розташовані війська в Україні перетворювалися на національно-територіальні. Створювалися вищі органи військової влади. Проте через федералістично-автономістські погляди Центральна Рада до кінця не могла розгледіти потреби у створенні власної армії, спираючись виключно на українські полки, що формувалися у складі російської армії.

Події, які відбувалися наприкінці жовтня – початку листопада 1917 р., у Петрограді підштовхнули політичне коло Центральної Ради до проголошення третього універсалу. Проте цьому сприяв і третій військовий з'їзд, який у своїй резолюції постановив вимогу проголошення Української Народної Республіки. Саме з 7 листопада 1917 р. українізація військових частин набуває організаційних форм [23, с. 109].

Після прийняття третього універсалу розпочалася активна боротьба політичних партій за вплив на військо. Велику увагу роботі в армії приділяли українські есери, або по іншому УПСР. Вже у вересні 1917 р. ЦК партії закликав організацію повіту створити партійну організацію не лише в селах, а й у гарнізоні повіту, закликаючи до організації масових рухів. УСДР також багато зробила для посилення своєї присутності в армії. Українська соціал-демократична фракція була утворена при Всеукраїнській військовій раді, бюро якої робило все можливе для збільшення кількості членів партії в армії, а також відповідало за об'єднання всіх присутніх в армії партійних організацій і створення нових на фронті і в тилу [5, с. 13].

29 листопада 1917 р. С. Петлюра видає наказ про встановлення внутрішньої дисципліни в збройних силах УНР. Українські військові без

обговорення мали здійснювати накази офіцерів усіх рангів, зобов'язаних у свою чергу виказувати позитивне ставлення до рядових козаків. Вважається, що уряд УНР мав намір демобілізувати українських військових, проте ця думка є помилковою, оскільки С. Петлюра сприяв утворенню нових військових частин та з'єднань.

4 грудня 1917 р. генеральний секретар військових справ видав наказ про створення Українського генерального військового штабу для центрального управління військами, підпорядкованими українському уряду. У цей момент відбулася стихійна демобілізація, і солдати, які кілька років перебували в окопах, масово пішли з фронту. Повноцінну роботу штаб розпочав 20 грудня 1917 р. під керівництвом генерал-майора, уродженця Полтавщини Б. Боберського. а заступниками його стали полковники О. Сливинський, Е. Кельчевський. Генеральний штаб поділявся на такі відділи: організаційний – начальник сотник О. Данченко; зв'язку – полковник О. Козьма, артилерійський – полковник Пащенко; постачання армії – полковник Матяшевич; військового шкільництва – генерал М. Омелянович-Павленко; загальний – підполковник Пономаревський; воєннополітичний – хорунжий Ф. Селецький; воєнно-комісарський – С. Колос; інспекторат артилерії – генерал С. Дельвіг; старшина для особливих доручень – підполковник О. Пилькевич [22, с. 241].

У листопаді 1917 р. командувач Київським військовим округом полковник В. Павленко розпочав створення Української добровольчої гвардії, сформувавши в Києві дві Сердюцькі дивізії [38, с. 52]. Галичани, захоплені в Києві наприкінці 1917 р., створили Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, який невдовзі отримав назву Курінь Січових Стрільців (з березня 1918 р. – полк). До проголошення третього універсалу Центральна Рада не сприймала військовополонених, виселенців із західноукраїнських земель, біженців як нову військову силу. Навіть на весні Українським генеральним військовим комітетом було прийнято рішення, щодо неприйняття військовополонених галичан до українізованих полків.

Офіційною датою формування Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців прийнято вважати 12 листопада 1917 р., бо в цей час до Галицько-Буковинського комітету надійшов відповідний наказ. Основним завданням куреня була боротьба за Україну та звільнення Східної Галичини від Австро-Угорського панування. Галицько-Буковинський курінь став III курином українізованого полку імені П. Дорошенка [41, с. 9–12].

Ще у квітні 1917 р. розпочався процес формування воєнізованого формування Вільного козацтва, яке наприкінці 1917 – початку 1918 рр. успішно боролось проти українських червоногвардійців. Вільне козацтво улітку все більше проявляло свою самостійність через невдалий крок прийнятий Центральною Радою з проголошенням другого універсалу, там паче цьому сприяв виступ полуботківців. Саме у виступі самостійників козаки вбачали перший крок у боротьбі проти Тимчасового уряду. Козаки не тільки формували відділи народної міліції, але й стояли на варті спокою народу України [40, с. 6–8]. У грудні 1917 р. рух Вільного козацтва все більше популяризувався: склалися цілі реєстри, до яких входило все чоловіче населення містечок та сіл. Вільне козацтво формувалося під прямим керівництвом «Братства самостійників», яке серед сільського та міського населення пробуджувало патріотичну свідомість, а новоутворені загони Вільного козацтва планувалося реорганізувати у постійні частини Української Армії. Організаційна структура Вільного козацтва сформувалась на початку 1918 р. [22, с. 33–34].

Один із перших правових актів, що відкидають ідею постійної армії як народного ополчення – статут Української Народної Армії від 17 грудня 1917 р., у якому вказувалося, що кожен громадянин УНР зобов'язаний захищати свою Батьківщину, а також життя та добробут його мешканців від ворога [6].

3 січня 1918 р. Мала рада прийняв Закон про Народну Армію, який закріплював основні принципи Української армії на основі Народного Ополчення. Проте, його опублікували лише через дванадцять днів. Згідно

закону до військових формувань набирали інструкторів, які у свою чергу формувалися у сотні, курені, полки, дивізії та корпуси. Утворені військові формації здійснювали військову підготовку у повітах та губерніях серед місцевого населення [19, с. 15]. Набір інструкторів мав проводитися із молодих людей від 19 років за договором вільного найму на визначений термін, із забезпеченням харчуванням, одежею, зброєю та щомісячною виплатою 100 крб. Цивільне населення, навчаючись військовій справі, не рахувалося у армії, проте у разі початку війни мало зобов'язання захищати рідний край від ворога. Також закон передбачав створення трьох корпусів: Київського, Харківського та Одеського.

За січневим законом планувалася демобілізація старої армії, оскільки більшості військових частин фактично не існувало, також передбачалася підготовка військових спеціалістів як одне з головних завдань у формуванні української армії. Таку підготовку мала здійснювати Академія національної армії та інструкторська школа, через ці навчальні заклади щорічно мало б проходили підготовку 1200 старшин. Через декілька днів Державний банк Української Народної Республіки надав кредит у 400 млн. крб. Генеральному Секретаріату з військових справ. Незважаючи на те, що цей наказ мав державне фінансування, Центральна Рада не змогла його реалізувати [21, с. 47].

На час більшовицьких погроз українська держава була майже беззбройною. Полки, що носили назву відомих гетьманів та діячів України, почали швидко розпадатися, відповідно залишилося мало свідомих вояків. Тоді Центральна Рада почала шукати підтримки у добровольчих формаціях. Вони вірили, що такі військові керуються позитивними ідеями для України, а ніж полки, які українізовувалися.

Протистояння між більшовиками та Центральною Радою розпочалося через декілька причин. По-перше, більшовики намагалися через Україну на Дон передислокувати розпропаговані ними військові частини, проте Центральна Рада роззброювала ці війська та витісняла їх за межі

контрольованої території, по-друге, владні сили України та Росії не визнавали один одного як представницькі органи держав. Тому 4 грудня 1917 р. до УЦР від більшовиків прийшла телеграм, яка являла собою ультиматум: Центральна Рада не мала роззброювати війська, а якщо ні то розпочнеться боротьба. Політичні кола України не погодилися виконувати такі умови і заявило, що у разі війни готові до боротьби.

Тим часом, за наказом В. Леніна, 9 грудня більшовики зайняли Харків та розпочали розбудовувати своє нове державне утворення та готувати наступ на Київ, а 17 грудня виконавчим органом влади – Центральним Виконавчим Комітетом Рад України – повалено владу Центральної Ради. У Харкові відбували одні події, а в Києві паралельно інші. У столиці Української Народної Республіки 15 грудня обираються Особливий комітет оборони України на чолі з М. Поршем, С. Петлюрою, В. Єщенком, а головою військ, що мали дати відсіч більшовикам у разі нападу, став полковник Капкан. Армія формувалася на добровільних засадах.

Загальний наступ більшовиків розпочався 25 грудня 1917 р. із захоплення Катеринославщини, а в січні ними було взято Полтаву та Чернігів. Така ситуація змусила Центральну Раду переглянути свої погляди на майбутнє України та шукати союзників у боротьбі з ворогом [29, с. 78–80].

Отже, падіння Тимчасового уряду та приход до влади більшовиків, змусили Центральну Раду та Генеральний Секретаріат замилитися над своїм ставленням щодо військового будівництва, українізація стала основою для формування Збройних Сил України. Завдяки проголошеному Третьому універсалу ми можемо сказати, що з'являється Армія УНР, що складалася з формувань різного типу. Однак боєздатність Армії УНР в той час залишалася низькою та хаотичною через конфлікт з більшовиками, тому майбутнє будівництво війська відбувалося в умовах війни.

1.2. Створення, організаційна структура та чисельність армії УНР

У 1917 р. незадовго до закінчення Першої світової війни, армія Російської імперії налічувала 9 млн., із яких 3,5 – були українці. Наприкінці

листопада 1917 р. військові частини, що були зосереджені у Києві, було об'єднано у дві Сердюцькі дивізії (таку назву носили у XVIII ст. професійні військові частини, що склалися із козаків). Вони склалися із чотирьох піших полків та кількох окремих підрозділів. Полки отримували назви видатних гетьманів або полководців Б. Хмельницького, І. Богуна, П. Полуботка та ін.

Організатори Української Армії намагалися створити національні Збройні Сили на цілком нових засадах, які ще не застосовувалися у тогочасній військовій практиці. Армія на їхню думку мала стати не корпоративно замкненою від суспільства організацією, а органічно доповнювати його, стати школою для сотень тисяч людей у їхній підготовці до повнокровного громадського життя своєї країни [7, с. 118].

Українська Народна Республіка переживала великі труднощі: війна проти країн німецько-австрійського блоку та проти більшовиків виснажувала державу із середини. Тому Генеральний військовий секретаріат вирішив схилитися не до українізації військових частин, а до безпосереднього створення власних військ. Організація Української Армії відбувався в умовах формування самої національної свідомості, а це великою проблемою, у порівнянні з військово-технічними питаннями.

У листопада 1917 р. розпочалося формування справжньої першої регулярної української частини – Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців. На початковому етапі формування, курінь налічував 60-80 осіб, проте вони були не зібрані, були чисельні випадки дезертирства [7, с. 120]. В першій половині грудня у зв'язку із загостренням ситуації у країні Стрілецькою радою сформовано першу сотню, на чолі з сотником Ф. Черником, після відходу сотні під Бахмач сформували другу сотню, головою якої назначили І. Чмолу. На кінець 1917 р. курінь налічував 500 стрільців, а в січні – 700. Головою куреня став Є. Коновалець.

Структура куреня Січових Стрільців виглядала наступним чином: дві піхотні сотні (про які вказувалося вище; налічували 200 стрільців та ділилися

на чотири чоти), запасна сотня (приблизно 100 стрільців), сотні скорострільів та гарматної батареї. Основною ідеєю куреня стала боротьба за самостійну Україну, а служба зводилася до захисту Центральної Ради та наглядом за порядком у столиці [41, с. 14–16]. За спогадом сотника Армії УНР В. Сім'янцева галичан збирали по селах, як у кожного вояка в них були фотографії, а в них їх було дуже багато. Особливою для кожного з них було важливе фото В. Вишиваного [2, с. 29].

Ще однією регулярною частиною став Гайдамацький кіш Слобідської України. Її проводив С. Петлюра. Його формування відбувалося на початку січня на базі українізованих частин у Києві та околицях. На чолі коша стояв штабс-капітан О. Удовиченко. Кіш складався з двох піхотних куренів – червоних і чорних гайдамаків. Курінь червоних гайдамаків було утворено з колишніх старшин, курінь чорних гайдамаків – переважно з юнаків військових шкіл (головним чином другої військової школи у Києві). Загальна чисельність особового складу – 300 осіб. Кіш мав кінну отаманську сотню на чолі з хорунжим Ляховичем (прапорщик) та гарматний дивізіон під керівництвом сотника Смовського. Пізніше до коша влився загін полку імені Наливайка (його привів сотник Шпилинський) [56, с. 35].

4 листопада 1917 р. Військовий секретаріат на базі українізованих частин п'ятого армійського корпусу Південно-Західного фронту наказав створити Перший Республіканський полк. Він налічував 5 тис. військових та функціонував під керівництвом П. Болбочана. Комісаром було призначено О. Макаренка, який дуже захопився українізацією і навіть приймав тільки тих офіцерів, що говорили українською мовою. Це насправді формувало проблему, оскільки позбавляло можливості колишніх царських офіцерів вступити на службу до УНР (причиною прагнення включитися у армію УНР ставали цькування з боку більшовиків).

Реальною політичною силою в тогочасній військовій системі був корпус П. Скоропадського, що діяв на Правобережжі та налічував 40 тис. військових. Такої боєздатної армії представники Центральної Ради лякалися.

Вони вважали, що П. Скоропадський може використати боєздатну армію з метою державного перевороту, тому прийняли рішення про поділ корпусу на дві частини: перша мала залишитися на фронт, а друга – розташуватися біля Києва. Фактично, негативне ставлення до П. Скоропадського, позбавило молоду державу від реально національної свідомої армії [7, с. 120]. Основним тактичним підрозділом Вільного козацтва була сотня. Сотні об'єднувалися в курені, курені в полк, полки створювали кіш. Кожна сотня мала сотника, писаря, скарбника, хорунжого, бібліотекаря, а також свій прапор, канцелярію й бібліотеку. Після укладення угоди між Центральною Радою та німецькою армією Вільне козацтво було скасовано. Спроба відновити це формування була зроблена в червні 1918 р. за наказом П. Скоропадського. Проте австрійсько-німецьке командування побажало, аби Україна не мала сильної національної армії, й чинило тиск на гетьмана, щоб той відмовився від своїх намірів [56, с. 19–20].

Складовою армії УНР був Повітряний флот, організацією якого 13 грудня 1917 р. було доручено В. Павленка. Першим командиром української авіації став В. Баранов, що не був прихильником незалежної України. Управління авіацією здійснювалося у м. Києві, йому підпорядковувалися українізовані чотири авіаційні парки: 1-й в Одесі, 3-й та 5-й у Києві, 6-й – у Полтаві. До складу української авіації увійшли загони російської армії. Українізованих авіаційних загонів було значно більше, проте щоб діяти літаки були потрібні фахівці-механіки, які, на жаль, були більшовиками. Так як з українізованих частин не вдавалося сформувати надійну авіацію, Військове Міністерство Центральної Ради вирішило створювати власні авіаційні сили. 16 грудня 1917 р. із добровольців у Києві розпочалося формування 1-го Українського авіаційного загону, командиром якого став О. Наконечний (георгіївський кавалер підпоручник). На початку грудня загін очолив О. Єгоров, що став єдиним пілотом із власним літаком «Сопвич». Згодом почалося створення 1-го Українського авіаційного гарматного загону [35, с. 8–10].

Третій універсал Центральної ради збільшив кількість українізованих частин у Чорноморському флоті. За певними даними, станом на листопад 1917 р. 70% матросів були українцями. Єдиним куренем, який готовий був відстоювати українські політична кола став Чорноморський морський курінь ім. гетьмана П. Сагайдачного. Курінь у складі 612 офіцерів та матросів 24 листопада прибув до Києва. В результаті їхнього від'їзду Крим залишився без патріотично налаштованих сил, тому у момент нападу більшовиків значна частина тих, що залишилися, пішла на бік ворога. 23 грудня 1917 р. за наказом генерального секретаря морських справ було призначено перших старшин українського флоту [34, с. 19–22]. 18 січня того ж року Центральна Рада видала «Тимчасовий закон про флоту УНР»: зазначалося, що весь Чорноморський флот є власністю УНР; всі порти у Чорному та Азовському морі мали замайоріти синьо-жовтими прапорами [37, с. 30–32].

У зв'язку з проголошенням Української Народної Республіки постало питання щодо уніформи війська. З 20 листопада 1917 р. – до 29 квітня 1918 р. не відбувалися зміни в уніформі армії УНР. Одяг українських військових залишався російського строю, а новими стали тільки знаки розрізнення в різках коміра, знаки на шапці та погона були блакитного кольору з жовтим кантом. Для розрізнення українських частин, що знаходилися у Київському гарнізоні, зобов'язували військових носити на рукаві жовто-блакитні пов'язки [16, с. 397].

Отже, за своєю організацією військові формації, можна поділити на декілька течій: ті, що виникали самостійно (полк імені Б. Хмельницького та П. Полуботка); планові – новоутворені та українізовані частини, що стануть основою для створення регулярної національної армії (Гайдамацький кіш Слобідської України, Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, Перший Республіканський піший полк, Повітряний та Морський флоту). Кожен із вище перелічених військових формувань мав власну історію та особливості, та навіть ставлення до Центральної Ради. Вони відіграли важливу роль у військовій політиці українського уряду.

РОЗДІЛ 2. БОЙОВИЙ ШЛЯХ АРМІЇ УНР ТА ОСТАННЯ СПРОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ СФОРМУВАТИ АРМІЮ

2.1. Збройні Сили УНР у боротьбі проти більшовиків

Оголошення війни більшовики Центральній Раді не було. Бойові дії почалися неофіційно. Українські сили змушені були захищатися у трьох напрямках. Перший спрямували на захист від німців, другий на Правобережній Україні – проти колишніх бійців російської імперії, третій на Лівобережжі – проти більшовицьких сил із радянської Росії. Ще у грудні 1917 р. більшовики намагалися прорватися до Києва, проте їхні бойові сили були неорганізованими, їх зупинили підрозділи П. Скоропадського. Проблемною була ситуація на Лівобережжі та Півдні України, тому для захисту Києва було кинуте кілька частин: 1-шу Українську військову школу імені Б. Хмельницького, деякі підрозділи полків імені П. Сагайдачного та І. Богуна, полки Б. Хмельницького та П. Дорошенка, курінь Смерті та імені Т. Шевченка.

26 грудня більшовики взялися до агресивних дій. Напали на станцію Лозову, що була важливим стратегічним об'єктом. Її захищали підрозділи Сімферопольського полку імені П. Дорошенка, які відбили ворожу атаку. Після невдалого наступу, 28 грудня війська рушили із Москви та Харкова до Чугуєва. Тут знаходилася українізоване Чугуївське військове училище. Для більшовиків ця військова операція стала успішною. Саме в цей час радянська влада чекала на відповідь Центральної Ради, але ніякої реакції не було, оскільки важливі повноваження перейшли до рук В. Винниченка. Він сказав, що відповіді не буде ніякої, допоки московський уряд не відповідь чи справді воюємо, бо ж війни так і не було оголошено.

Такою ситуацією скористалися більшовики, які 8 січня 1918 р. здійснили наступ на Катеринославщину та заволоділи містом, а 10 січня 1918 р. роззброїли війська Центральної Ради у Харкові. 18 січня більшовиками під

керівництвом В. Антонова, оголошено загальний наступ на Україну. Загони М Муравйова рушили на Полтавщину, підрозділи П. Єгорова – на Київ, загони Знаменського, Кудинського та Березіна також на Київ, але через Чернігівщину.

У користуванні збройних сил Центральної Ради нараховувалося близько по 4440 багнетів на Чернігівщині та Полтавщині, у Києві – 10 тисяч. Незважаючи на перевагу у зброї проти більшовиків, українські війська не мали централізованої влади управління та досвідченого командування. Тому 6 січня 1918 р. загони М. Муравйова захопили Полтаву, П. Єгоров – м. Кременчук. Успішні бої ворожої армії, змусило військове командування Української Народної Республіки самостійно організувати захист Києва. На Чернігівську залізницю рушила перша сотня Допоміжного студентського куреня Січових Стрільців; Полтавську залізницю захищали добровольці Гайдамацького Коша Слобідської України і перша сотня Куреня Січових Стрільців. Інші військові частини, що перебували на Лівобережній Україні, дотримувалися нейтралітету, а деякі перейшли на бік більшовиків [36, с. 10–14].

Вже 13 січня 1918 р. більшовицькі війська під станцією Гребінка зустріли опір гайдамаків, проте українські війська змушені були відступати. На наступний день юнаки першої Української військової школи та частина Куреня Смерті розпочали важкий бій за станцію Бахмач. Проте, через вороже оточення, відступили у напрямку станції Крути, де відбувся легендарний бій, завдяки якому Центральна Рада змогла проголосити четвертим універсалом незалежність України та отримати міжнародне визнання держави у Бресті.

16 січня 1918 р. станцію захищали дванадцять старшин та 250 юнаків першої Української військової школи імені Б. Хмельницького у складі чотирьох сотень, 114 гімназистів та студентів першої сотні Допоміжного студентського куреня Січових Стрільців (студенти Українського Народного університету, Київського університету), два студенти-медики із фельдшерської школи, решти Куреня Смерті та Чернігівського коша

Вільного козацтва, яких разом налічувалося 130 вояків. Проти українських сил було кинуте 3 тис. ворогів, а згодом ця кількість умножилася (Див. дод. Б).

Молодіжні сили України розпочали своє формування ще у червні 1917 р., на тогочасних зборах ухвалили, що кожен гімназист має стати на захист свого народу, у разі нападу ворога, окрім цього було створено «Союз середньо шкільної молоді міста Києва» (2 тис. чол.). У серпні того ж року відбулася маніфестація перед будинком Центральної Ради, яка вимагала створення молодіжних збройних сил, але цього не було погоджено, тому молодь почала діяти самостійно. 11 січня 1918 р., коли вже тривали воєн сутички із більшовики, в одному із журналів вийшла публікація «До українських студентів», де запрошували молодь записувати у збройні формування на захист своєї Батьківщини. Саме ті юнаки, що записалися після цієї публікації і перебували на станції Бахмач та Крути. Начальником фронту був командир пішого куреня Першої української військової юнацької школи імені Б. Хмельницького сотник А. Гончаренко [31, с. 117–119].

Незважаючи на відвагу молодих військових, більшовикам вдалося прорвати оборону, оскільки у юнаків та студентів закінчилася патрони. Під час відступу 36 гімназистів та студентів опинилися у полоні (28 з них було вбито). На станції дарниця частина студентської сотні приєдналася до загонів С. Петлюри. Поки ворожі війська наближалися до Києва, у місті вже тривали вуличні бої. Головним місцем цієї боротьби став завод «Арсенал», тому що тут знаходився більшовицький ревком. Проти повсталих виступили українські війська: полк імені Б. Хмельницького та вільні козаки. Другим місцем таких боїв стала вулиця Володимирівська, яка вела до будинку Центральної Ради. Цей напрямок захищали підрозділи Куреня Січових Стрільців. Бої у місті з червоногвардійцями вдалося виграти завдяки військам С. Петлюри, що повернулися із Лівобережної України. Проте, на жаль, радянським війська під керівництвом В. Антоновича та М. Муравйова,

що налічували 7 тис. вояків, витіснили українську владу з Києва у ніч з 8 на 9 лютого 1918 р. [36, с. 16]

З всіх існуючих авіачастих в українсько-більшовицькій війні, що почалася у грудні участь брав лише 1-й Український авіаційний загін, який воював у складі Гайдамацького коша Слобідської України, всі інші оголосили нейтралітет. Авіація здебільшого здійснювала розвідувальні операції у повітрі, а коли радянські війська дісталися Дарниці на чолі В. Антонова-Овсієнка та М. Муравйова, то загін почав бомбити бронетехніку ворогів. Внаслідок поразки у війні, Центральна Рада, відступаючи, наказала армійській авіації 8–9 лютого 1918 р. над Києвом розкидати листівки із заспокоєнням місцевого населення. Після того, як більшовики остаточно зайняли Київ, авіація перейшла під управління більшовиків і поступово почала розпадатися. Ті частини, що уціліли стали складовою Запорізького корпусу [35, с. 11–12].

У захисті Києва активними були представники морських сил тогочасної України. У вуличних боях брали участь представники Чорноморського флоту (225 бійців, що воювали на Подолі). 8-9 лютого, коли українські військові відступали, то моряки залишилися у Києві. Всіх заарештували, замкнули у Оперному театрі і згодом стратили командирів. Виїхали з міста тільки представники Морського міністерства [34, с. 27].

Основними причинами воєнних невдач Української Народної Республіки стало те, що ні український народ, ні його інтелігенція не були готові до боротьби із більшовиками. Ті люди, які справді були готові до боротьби з ворогом представники влади придушили 4-6 липня 1917 р. – виступ «полуботківців», яких не влаштувалося проголошення другого універсалу. Окрім самостійників, більш свідомими виявилися народні вчителі, які ставали провідниками національного руху серед населення та війська; народні маси, сільська інтелігенція та вояцтво проявили велике розуміння до військової справи та майбутнього України (з таких кіл вийшло

Вільне козацтво). Проте на ці свідомі верстви населення Центральна Рада звернула увагу із запізненням. Це перша причина.

Друга – провідники Української революції не були фахівцями у політиці та й немала належного досвіду. Єдиний хто хоч трішечки розумівся – М. Грушевський, оскільки, перебуваючи на західній Україні, брав участь у австрійському парламенті. На жаль це не допомогло Україні, адже й погляди його щодо майбутнього молоді держави на початковому етапі своєї політичної діяльності він розглядав у складі федеративної Росії. В. Винниченко – поет, автор універсалів, а С. Петлюра – журналіст, якому вдалося очолити Центральний Військовий Комітет.

Таким чином, коли наприкінці січня – на початку лютого 1918 р. під Києвом почалися запеклі бої, і наступаючі більшовицькі війська під командою М. Муравйова, столицю України захищали Слобідський український гайдамацький кіш, курінь Січових Стрільців, допоміжний студентський курінь, курінь Вільного козацтва, кінний полк імені К. Гордієнка, самостійний Чорноморський курінь, залізничний курінь, панцирні дивізії та інші невеликі військові частини.

Знесилена українська армія 9 лютого 1918 р. залишає Київ. Уряд, під охороною Галицького куреня Січових Стрільців рушив до Житомира, а інші військової частини розташувалися біля міста Ігнатівка. Уціліти вдалося небагатьом, тому на нараді комендантів прийнято рішення про формування нового загону – Окремий Запорізький Загін під командуванням генерала К. Присовського.

2.2. Національне військове будівництво у період відновлення влади Центральної Ради (березень – квітень 1918 р.)

Наприкінці грудня 1917 р. Україна опинилася перед реальною загрозою втрати здобутків революції, оскільки не мала власних збройних сил, щоб захиститися від більшовиків. Тому опинившись у не вигідній ситуації 24 грудня представник Центральної Ради відправляють ноту для воюючих країн Антанти про намір брати участь у Брестській мирній конференції.

4 січня 1918 р. її делегацію очолив Всеволод Голубович. Уряд УНР в цей час виходить з національних інтересів та сподівається на примирення з союзниками. Співпраця із центральними країнами мала б сприяти зупиненню більшовицької російської агресія.

Тривала боротьба за Київ дозволила делегації Центральної Ради 9 лютого 1918 р. підписати мирний договір з членами Четвертного союзу у м. Брест-Литовську. За домовленостями з країнами, Німеччина та Австро-Угорщина погодилася надати військову допомогу для визволення столиці Української Народної Республіки від більшовиків. 19 лютого 1918 р. 300-тисячна армія об'єднаних сил здійснює наступ, у результаті якого 1 березня радянське військо та представники Росії покидають Київ, а Центральна Рада повертається на своє місце [36, с. 17]. Окрім цього у результаті Брестського миру та закінчення українсько-російської війни починається останній етап творення армії, головною ознакою якого став перехід до активної розбудови боєздатної армії [37, с. 196].

Зимова компанія 1917–1918 рр. дала зрозуміти керівництву України, що створити регулярну армію на стихійно сформованих загонів міліційного типу нереально. Така реальність змусила уряд УНР з середини лютого змінити свої позиції і поставити питання військового будівництва на перше місце. Станом на кінець січня регулярна армія складалася із 3 тис. чоловік [7, с. 188–189].

Результатом діяльності військового міністерства у 1918 році стало формування української армії, яка складалася з восьми армійських корпусів: Київського, Волинського, Подільського, Одеського, Чернігівського, Полтавського, Катеринославського. Українська армія офіційно отримала назву Збройні Сили УНР, до лав яких почався перший призов. 5 березня головою військового міністерства призначено О. Жуковського, першим розпорядженням якого стало створення обліку зброї, якою могла користуватися українська армія. Його діяльність також пов'язана із підготовкою до першого призову, створенню відділів управління при

міністерстві за різними військовими галузями, організація інструкторських шкіл для підготовки офіцерських кадрів. На квітень 1918 року загальна кількість солдат складала 60 тис. осіб, з яких 20 тис. перебувало у складі гарнізонів [7, с. 193].

Окремий Запорізький Загін, що розпочав формування регулярної армії переформували у Запорізьку дивізію. У її складі були три піхотні полки, по одному кінному, гарматному й інженерному полкові та авто панцерний дивізіон. До дивізії приділено пізніше Гайдамацький кіш Слобідської України, який отримав назву 3-тього Гайдамацького піхотного полку. На цей момент С. Петлюра тимчасово залишив військові формування, його займав полковник В. Сікевич. Окрім цього нова військова формація поповнювалася добровольцями [20, с. 111].

Поруч із формуванням Першої Запорізької дивізії створювалися і нові частини. Зокрема, своєю боєздатністю та організацією вирізнявся курінь Січових Стрільців, який згодом розгорнувся у 1-й полк Січових Стрільців (3 тис. військових галичан на наддніпрянців). За наказом М. Грушевського їх реорганізовано у гвардію України і залишено у Києві. До кінця квітня полк складався з двох піхотних куренів по чотири сотні в кожному, кінної розвідки, запасу куреня із двома кулеметними сотнями та двома піхотними, гранатної батареї з восьма гарматами. Командувачами цих сильних та дисциплінованих військових призначили Є. Коновальця та його заступника А. Мельника.

1-ша Запорізька дивізія та 1-й полк Січових Стрільців у березні 1918 р. стали центром регулярної Армії УНР. Разом з іншими допоміжними частинами, на кінець березня армія налічувала 15 тис. чоловік. Така кількість військових була замалою для захисту країни та ведення бойових дій. У зв'язку з цим уряд видав наказ, що зобов'язував українців-полонених стати на оборону рідної землі. Для цього Центральна Рада сформувала делегацію, яка відправилася до Німеччини на переговори, з метою укомплектування нових військових частин. У цьому процесі допомагав Союз Визволення

України, який ще був створений 4 серпня 1914 р. У лютому у таборі Німеччини Ганновер-Мінден розпочалося формування «Синьої дивізії» (назву отримали через колір однострою) під командуванням В. Зелінського. 19 лютого новостворена частина переїхала до м. Ковель (Україна), а згодом штаб розташувався у Києві. Дивізія складалася із чотирьох піхотних полків, у яких налічувалося по 1200 вояків. Поруч з «Синьою дивізією» з інших українських полонених створили невеличку кількість Січових Стрільців (з часом увійдуть до «синьожупанників»), що підлягали командуванню Німеччини. Вони також були задіяні у визволенні України від більшовиків. Їхнім місцем локації стало Підляшшя [7, с. 190–191].

З 12 лютого 1918 р. розпочалося формування «Сірої дивізії» з військовополонених українців таборі Йозефштадський та Фрайштадський, що в майбутньому мав стати 1-шим куренем оборони рідного краю. Створення «Сірої дивізії» йшло повільно, але чітко за традиціями австрійського військового будівництва. В планах Центральної Ради передбачалося створення чотирьох піхотних полків, гарматний полк та інженерна сотня, але вдалося організувати тільки перший полк (налічував 4 тис. військових) у зв'язку із гетьманським переворотом. П. Скоропадський продовжив укомплектування «Сірої дивізії».

Німецькі війська в короткий термін звільнили Правобережну Україну та наблизилися до Києва, завдяки найкращим технічним засобам. Спершу звільнили Волинь, а згодом з'єдналися 27 лютого 1918 р. з українськими військовими частинами і вже об'єднаними силами рушили на столицю, міняючи у звільнених селах від московський режим. Українські війська вночі 1 березня зайняли Святошин, а 2 березня Запорізький Загін, Січові Стрільці та Гайдамацький Кіш увійшли без бою до Києва. У визволенні Києва взяв участь 1-й Український армійський авіаційний загін («Запорізький»). Авіаційний загін у столиці розділилися на дві частини: одна на чолі з О. Єгоровим залишилася на до формування, а інша – вирушила на боротьбу з більшовиками, озброєна трьома літаками.

За кілька днів, після звільнення Києва, полки Окремої Запорізької дивізії вирушили на витіснення більшовицьких сил з інших регіонів України. Разом із німецькими військами українським силам вдалося визволити Чернігівщину та Полтавщину, а 7 квітня 1918 р. – увійшли до Харкова. Саме у Харкові Окрему Запорізьку дивізію було поділено у дві групи: Донецька та Севастопольська. Така назва військових груп засвічували напрямки діяльності військових. Відповідно Донецька група мала витіснити червоногвардійців із Донецького басейну під керівництвом полковника В. Сікевича (мета – звільнення Донбасу та Слобожанщини). Севастопольська група на чолі з П. Болбачаном рушила на визволення Криму (основна мета звільнення Криму та формування території української держави у її етнічних межах). Наступ йшов успішно, проте Крим окопували німці (вже мали певні домовленості із П. Скоропадським, який готував гетьманський переворот), тому Севастопольська група змушена була повертатися [36, с. 17].

Севастопольська група, або в іншій літературі подається як Кримська, розпочала наступ 10 квітня 1918 р. 2-й Запорізький піший полк під командуванням П. Болбачана, складався із чотирьох куренів, окрім цього мав кінну сотню, лікарню, розвідників та підрозділи кулеметників. Під час операції, до полку долучалися інші командири із своїми військовими. Між українськими та німецькими військами почалося змагання за першість у визволенні Києва від більшовиків. За спогадами Б. Монкевича (сотник армії УНР, учасник бою під Крутами та Першого зимового походу), які подає у своїй книзі С. Громенко «Забута перемога: Кримська операція Петра Болбачана 1918 р.», 2-й Запорізький полк складався з добровольців, оскільки військової повинності ще тоді не було, 80 % становила старшина та інтелігенцію. Вважається, що Кримська група налічувала 9 тис. чоловік, з них 5 тис. складала піхота [9, с. 45–47] (Див. дод. В). Взяття Криму було складним, адже всюди були окопи та не прохідні території. У ночі 22 квітня, одна із сотень швидко переїхала піст у м. Чонгари та дезактивувала вибухівку, після чого за нею рушили два бронепоезди, більшовики

відступили. Тоді ж взяли Джанкой, а через два дні – Сімферополь без бою. Але П. Болбачану та його військовим не вдалося втриматися у Криму, оскільки німці оточили їх та представили аргументи для залишення півострову: за Брест-Литовським договором Крим не входив до визнаної території Української Народної Республіки Німеччиною. Центральна Рада не маючи бажання входити у конфлікти із іноземними військами дала наказ відходити. Війська П. Балбачана так і не виконали свою місію, змушені були відійти на Херсонщину, проте це важлива перемога української армії.

Донецька групі (Слов'янська) під керівництвом В. Сікевича (п'ять полки: 1-й Запорозький ім. Гетьмана Петра Дорошенка піший полк, 3-й Гайдамацький полк, 3-й Запорозький ім. Гетьмана Богдана Хмельницького піший полк, Гарматний полк, Інженерний полк) за три тижні звільнила територію Донбасу та Слобожанщини. Фактично в той час армія УНР офіційно воювала з червоногвардійцями, але з Донецько-Криворізькою Республікою. Насправді найбільші бої тривали не більше двох днів. Головною битвою була перша Барвінкове-Слов'янськ, потім битва на Горлівці, битва під Дебальцевим, а потім місцеві сутички. 30 квітня 1918 р. на кордоні УНР та Росії полки поставили знаки розмежування, операцію завершили успішно. Зі спогадів В. Сікевича: «Я відчув справжню радість, коли 26 квітня 1918 року на залізничній станції Колпаково, на кордоні земель українських і війська донського, я виставив сторожу від Богданівського полку, дві гармати батареї Одинця й під їх салют розвинув наш прапор і встромив його на кордоні. Тут фактично, так би мовити, намацально, я відчув як відділяються землі України від чужих земель» [12].

У ході звільнення України від більшовиків Центральна Рада видала наказ та наказала військовому міністру збільшити чисельність Збройних Сил. Тоді на розгляд було подано проєкт «Осібна армія», що передбачав створення армії на основі вільного найму та мав стати територіальною армією. У восьми губерніях УНР у майбутньому мали снувати регулярні військові частини. Проте, реалізація такого проєкту могла відбутися тільки

після повноцінного визволення території та за умови налагодження апарату управління на місцях.

Процес дисциплінованих військ дуже ішов повільно та складно, окрім цього уряд змушений був переглянути своє ставлення до Вільного козацтва, що являло собою напіврегулярні формації міліційного типу. Загальна їх чисельність на березень становила 76 тис. осіб, що підпорядковувалися Генеральній Козацькій Раді. Ситуація складалася не на користь Центральної Рада, а тому О. Жуковиський підготував проєкт відповідного наказу, що передбачав роззброєння та скасування вільнокозачих збройних формувань. Такою політикою щодо «козацтва» уряд УНР надив собі ворога, а також втратив підтримку цієї військової сили.

Військове міністерство прагнуло оголосити мобілізацію двох – трьох призовних років, але цьому перечили німецько-австрійські військові в Україні. Як наслідок, Запорізька дивізія без дозволу самостійно розпочала поповнення свої збройних лав. Так, на початку квітня 1918 р. дивізія переросла за кількістю у корпус і налічувала 20 тис. вояків особового складу піхоти, 1 тис. кінноти, мала на озброєнні декілька важких та легких гармат, бронепотяги та авіавідділ [7, с. 194–196].

25 березня 1918 р. Військовою Радою було ухвалено новий військовий правовий законопроект, що став новим кроком у будівництві армії УНР. За документом, військовослужбовцям заборонялося користуватися виборчим правом та входити до різних політичних товариств та організацій. Проте їм дозволялося обиратися у законодавчі органи влади. Правовий акт стосувався вільнонайманих службовців та військовослужбовців Збройних Сил [19, с. 15–16]. Окрім цього 29 березня того ж року було затверджено закон «Про старшин і козаків та відносини між ними». У документі зазначалося, що всі категорії осіб ділилися на: старшин, під-старшин, козаків. Командир підрозділу, у разі бойових дій наділявся найвищими юридичними повноваженнями, мав право видавати накази. Нажаль закон так і не прийняли у зв'язку з гетьманським переворотом [27, с. 46].

У зв'язку з поширенням польських військових формувань на території Волині та Поділля, військовими міністрами 30 березня 1918 р. видано наказ, про задіяння рішучих заходів для припинення втручання польських військових у внутрішні питання країни. Заборонялося видавати і місцевих військових складі для них зброю. На жаль, наказ не давав результатів, тому у квітні німецьке командування вирішило силою припинити їхню діяльність. Уряд Української Народної Республіки не заперечував такі дії [7, с. 197].

Військове міністерство та генеральний штаб у квітні опрацьовували новий план формування армії на основні територіального набору. Регулярна армія мала стати народною міліцією. Війська української армії мали складатися із вісім корпусів піхоти та чотири дивізії кінноти. Згодом, призначили нових генералів полків. На осінь Центральна Рада планувала здійснити поклик на службу новобранців [20, с. 121].

З часом, 11 квітня 1918 р. було прийнято наказ, у якому чітко прописували повноваження кожної гілки вищого військового управління. Генеральний штаб, Головний штаб та Головний начальник постачання тепер підпорядковувалися Військовому міністерству, головне завдання якого полягало у формуванні Збройних Сил уже незалежної держави. Що ж до повноважень: Генеральний штаб здійснював мобілізацію та аналізував ймовірні бойові дії, розробляв операції; Головний штаб – аналізував склад Збройних Сил, забезпечував військовослужбовців пенсією, займався питанням військової підготовки та освіти; Головний начальник постачання – надавав зброю. Наказ від 11 квітня до кінця так і не вдалося реалізувати через гетьманський переворот [14, с. 181–182].

1-й Український авіазагін займав важливе місце, на відмінно від інших авіачасти, оскільки підпорядковувався боєздатній 1-й Запорізькій дивізії. На початок березня 1918 р. цей авіазагін мав всього п'ять літаків. Командувачем цього підрозділу з березня 1918 р. став М. Баранів. Тоді ж було затверджено організаційну структуру Повітряних сил УНР, в основі якого стояв

територіальний принцип організації з центрами у Києві, Одесі та Харкові. Гетьманський переворот не дозволив реалізувати цей проект.

27 березня з'явився наказ про Управління української авіації. Відповідно до документу всі авіаційні частини ділилися на дві категорії. До першої входили підрозділи старої російської авіації, до другої – нові частини. Проте літати на літаках дозволяли тільки досвідченим пілотам, оскільки багато літаків були аварійними та підлягали ремонту. Вильоти льотчиків дозволив лише штаб авіації [39, с. 26–31].

Звільнення півдня України від більшовиків сталося дещо пізніше, тому відповідно політика Центральної Ради щодо розбудови Чорноморського флоту дещо забарилася. Німецько-австрійським військам вдалося взяти Одесу без бою 13 березня 1918 р., через три дні за ініціативи місцевих українських морських сил сформовано «Штаб морського начальника в районі Одеської військової округи», який очолив Я. Шрамченко. Окрім цього, у місті створили Українську морську раду під керівництвом Босим. Проте вона довго не проіснувала через заборону німцями. З 14 березня 1918 р. Морське відомство підпорядковувалося військовому міністру УНР О. Жуківському. Однією із проблем, з якою зіткнулася Центральна Рада, стало наявність кораблів. Як виявилось військові кораблі Чорноморського флоту та більшість суден Дунайської військової флотилії були виведені більшовиками до Севастополя. В Одесі розташовувалися тільки транспортні кораблі, пароплави та плавзасоби приватних осіб [34, с. 33].

На початку березня 1918 р. військовим міністерством Центральної Ради запропоновано проєкт на створення прапора українських частин. Мова йшла про малиновий прапор, кругом золота кайма, по кутах герби, а на задній стороні малюнок покровителя полку. На весні вдалося виготовити три українських полкових прапори. Перший – знамено 3-го Гайдамацького полку. На ньому зображено герб Києва з архангелом Михаїлом та тризуб. По краях прапора вишиті золотою ниткою цитати. Для 2-го Запорізького полку прапор створили у квітні 1918 р., одна сторона прапора була малинова із

зображенням Богоматері з дитиною, а інша – жовто-блакитна з тризубом. Особливим виявився прапор 1-го Січового імені П. Дорошенка полку 1-ої Української дивізії, оскільки був білого кольору із зображенням Пресвятої Богородиці, що є покровителькою козацтва, на іншому боці прапора розташовувався козацький хрест [36, с. 109].

Наприкінці квітня 1918 р. події відбувалися не на користь Центральної Ради. 23-24 квітня командувач головного штабу німецьких військ генерал В. Гренера організував таємну раду, де було прийнято рішення посилити тиск на уряд УНР та на час перебування німецько-австрійських військ в Україні припинити створення національної армії. Паралельно з цим, П. Скоропадський провів свою раду, на якій остаточно прийнялося рішення про гетьманський переворот та зміну влади в УНР, німецька сторона прийняла такі умови, але якщо відбуватиметься і надалі формування військових частин, то вони збережуть за собою право контролювати кількість та використання військових формацій. 25 квітня німці заарештували О. Жуковського, а на наступний день в Україні утворили військові польові суди. Фактично ці події розпочали процес гетьманського перевороту. Тоді ж, побоюючись опору «Синьої дивізії», німецькі війська оточили та роззброїли їх, після чого одна із боєздатних армій тогочасної країни припинила своє існування. 29 квітня 1918 р. П. Скоропадського проголосили гетьманом України, діяльність Центральної Ради припиняється, вони не змогли організувати собі захист. 30 квітня на офіцерській нараді Є. Коновалець разом з Січовими Стрільцями склали зброю і звільнилися від військової служби. Ще одна боєздатна частина армії УНР припинила своє існування.

Запорізький корпус, щоб був за межами Києва, і надалі існував, плюс його поповнили деякі військові із роззброєного полку січових Стрільців. «Сіра дивізія» на той момент стояла на Волині, у своїх поглядах вона розкололася на дві частини: одна засудила насильницький метод усунення влади Центральної Ради, а тому вийшла із дивізії, друга – продовжила своє існування до червня 1918 р. Інші частини Армії УНР, що залишилися,

перейшли на бік гетьмана, оскільки знали добру його біографію як відомого військового генерала [7, с. 205–206].

Отже, гетьманським переворотом закінчився перший етап формування Збройних Сил України за час визвольних змагань Української революції. Повернувшись до Києва, Центральна Рада показала свою готовність до змін у своїх політичних поглядах щодо майбутньої України та військового будівництва, хоча із запізненням. Зокрема, Військовим міністерством видавалися різного змісту накази, що наближували до формування регулярних Збройних Сил Української Народної Республіки, а також здійснювали підготовку офіцерства. Про успішну політику у сфері військового будівництва засвідчують сформовані групи, яким вдалося звільнити Крим від більшовиків, а також Донбас та Слобожанщину. Якби не інтервенція німецьких військ та діяльність П. Скоропадського, Центральна Рада б надалі могла здійснювати свою політику вже у незалежній Україні та із сформованими національними силами, які б захищали територію та інтереси визнаної іншими країнами у м. Брест-Литовську Української Народної Республіки.

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ БАКАЛАВРСЬКОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ

3.1. Інноваційні технології викладання військової історії часів Української Народної Республіки

Освіта ХХІ ст. вимагає від вчителів історії використання нових технологій навчання, серед них слід виокремити інноваційні. Інноваційні технології насамперед передбачають застосування інформаційних технологій, що зацікавлюють учнів до навально-виховної діяльності. Завдяки таким методам виклад матеріалу є цікавим та легшим у сприйнятті дітьми, мобільні телефони та комп'ютери яких, стали частиною їхнього життя.

Інноваційний виклад навчального матеріалу з історії України направлений безпосередньо на розвиток особистості дитини та базується на особистісно-орієнтованому підході, а той час коли традиційні методи передбачають передання інформації у звичайному вигляді [18, с. 248]. До інноваційних технологій ми відносимо проблемне, ігрове, інтерактивне, проектне, особистісне навчання, а також інформаційні технології.

Проблемне навчання передбачає самостійний пошук та аналіз учнів на поставлене питання. Для прикладу це такі питання: «Яке значення має вчинок студенті у бою під Крутами для розвитку української національної свідомості?», «В чому проявлялися прорахунки керівництва Центральної Ради щодо державного будівництва?», «Чому представники тогочасного українського правління не наважувалися на розбудову власних збройних формувань?» та ін. Проте важливо пам'ятати, що такі питання проблемного типу слід задати тим дітям, у яких рівень знань є дещо вищий, тобто важливо застосовувати особистісний підхід до дітей. Окрім цього проблемне навчання не базується тільки на питаннях, але й на аналізі історичних та візуальних джерел.

Важливою складовою інноваційних технологій є ігрове навчання. Ігри можуть бути як інформаційні, так і активні. На сьогодні є безліч сайтів та програм для створення цікавих навчальних ігор, але ми зупинимося на декількох з них. Спершу хочеться виокремити настільну та електронну гру «Українська революція 1917-1921 рр.», яку створив у 2017 р. Український інститут національної пам'яті. 2019 р. гру створили для мобільних телефонів «Сто років боротьби. Українська революція». Ігрове поле побудоване за звичною схемою та складається із 88 клітинок, на задньому фоні «Оглядова карта українських земель» С. Рудницького, що зображає кордони України у її етнічних межах. Мета гри: об'єднати українські землі під синьо-жовтим прапором свободи. У цю гру можуть грати три учасники, які здійснюють хід від імені відомих полководців, або ж управителів держави (обираються на початку гри). Карта поділена на шість регіонів: Галичина, Київщина-Лівобережжя, Волинь, Схід, Поділля, Південь. Регіон для ведення гри, гравці також обирають. Правила гри також ускладнені окремими клітинками: «пастка – пропуск ходу, або порятунок чорною картою (завдання на ній складніші)», «телепорт – переміщення на старт», «білими» та «чорними» клітинками. Гра розрахована насамперед на старшокласників і є чудовим доповненням до навчального процесу.

Питання є як складні, так і легші, до кожного з яких є три варіанти відповідей. Наприклад, «1 травня 1917-го на Сирецькому полі під Києвом відбулося військове свято «Перших квітів», де було створено першу українську частину часів революції. З неї почалося творення національних збройних сил. Як називалося це формування?», «У 1917-1921 рр. у складі українського війська воювали кілька гайдамацьких підрозділів. Яких гайдамаків не існувало?» та ін. Є і творчі завдання: Центральна Рада запровадила новий (григоріанський) календар, за яким 16 лютого 1918 року «слід рахувати першим числом місяця березоля». Порахуйте, на яку дату припав би День захисника України за старим стилем?; встановіть відповідність між рангами Армії УНР (хорунжий, сотник, козак) і сучасними

званнями Збройних сил України. У грі переможцем стає та людина, яка першою назбирає по чотири-картки питання з кожного регіону України.

Ігри різного формату можна створити за допомогою освітніх інформаційних програм. Проте потрібно розуміти, що у старших класах навчання історії базується на роботі із джерелами, тому використання ігор на уроці не повинно перетворювати на постійне явище. Ігри повинні займати невелику частину навчальної діяльності [24].

Для підсумку вивченого вчитель в кінці теми може організувати історичну вікторину, що складатиметься із ряду завдань: ребуси, робота з джерелами, картами, карикатурами, зображеннями та ін. Пропонуємо вікторину «Військові формації УНР та їх бойовий шлях», що включатиме в себе ряд завдань пов'язаних із військовим будівництвом Центральної Ради.

Історична вікторина складається із восьми етапів (конкурсів), шляхом жеребкування діти об'єднуються у групи, а лідера обирає вчитель. Перший етап вікторини передбачає кидання кубика лідерами команд, де кожній групі випадає окрема постать від якої вони і будуть вести гру (на кубіку зображення, тому додатково учні візуально мають сказати прізвище та по можливості ім'я історичної особистості). Другий конкурс називається «Яка ти військова формація?». Суть завдання зрозуміти за постаттю, за першим разом, за яку військова формація сьогодні вони грають. Третій етап вікторини перевірить знання учнів не тільки з історії військового будівництва УНР, але й загалом першого етапу Української революції. Кожна команда отримує тестові завдання, що складатимуться із п'яти питань, у кожному з яких є три варіанти відповідей, проте правильною є тільки одна.

Для розвитку логічного та критичного мислення у вікторину додано конкурс «Ребус». Командам доведеться обрати ребус для розв'язання для того, щоб зрозуміти, що далі слід виконувати. Саме цей конкурс приведе їх до іншого: «Опиши подію, яка випала у ребусі» (команда опрацьовує спільними зусиллями, після чого вчитель каже хто буде розповідати, відповідь має бути змістовною та з висновком). Окрім перевірки знань,

розвитку логічного мислення, вікторина містить у собі творче завдання - «Ти уніформіст!». Групам пропонується створити уніформу для своїх військових формацій, при цьому спершу розказати якою вона була, а потім якою учасники команди її хотіли б бачити.

У навчальній діяльності вчителю історії обов'язково важливо використовувати історичні джерела, тому одним із конкурсів історичної вікторини стане робота якраз з джерелом (письмовими та наочними). Учасникам команди, працюючи над джерелом, потрібно вказати дату, кому належить воно, якої історичної події стосується та ін. Останній конкурс є легким («Абракадабра»), тут юним історикам доведеться скласти з перекручених слів речення, після чого виголосити його іншим командам. Ці речення не будуть мати відношення до теми, проте є дуже важливими в умовах російської агресії. Закінчується вікторина висновками вчителя та підбиттям підсумків, оскільки кожне виконане завдання оцінюється у відповідній кількості балів (Див. дод. А).

Інтерактивне навчання передбачає роботу у групах, учні спілкують між собою у процесі роботи, аналізують та видають єдиний результат. Таке навчання залучає до роботи всіх учнів. Серед інтерактивних методів вчителі використовують мозковий штурм, акваріум, мікрофон, коло ідей, «займи позицію» та ін. Алгоритм інтерактивного навчання складається із декількох етапів. По-перше – це вступ: вчитель повинен задати питання для обговорення, після чого об'єднати дітей у групи. Наприклад, «У чому полягає історична цінність Кримського походу П. Болбочана на Крим? Чи можна її прирівняти із нинішніми подіями щодо повернення окупованого півострова?». Створення груп відбувається за розподілом представленим вчителем. Наступний етап – обговорення, коли учні спільними зусиллями шукають відповідь на питання, при цьому використовуючи заздалегідь підготовлені вчителем книжки, чи інші навчальні матеріали. У процесі роботи учні вчать один в одного. Важливо, щоб в кінці обговорення результат виголошувала та дитина, якій складно висловлювати власну думку

та передавати вивчений навчальний матеріал. Також, працюючи у групах, дітям можна додати ще одне завдання – одна команда – оптимісти, друга – песимісти. Відповідно одні шукають позитивні наслідки Кримської операції, а інші – негативні. Інтерактивне навчання передбачає не тільки роботу у групах чи парах, але й індивідуальну діяльність учнів. Серед завдань – підсумкове письмове завдання (відповідь на питання з теми, чи просто загальне: що тобі запам'яталося), опитування (вчитель заздалегідь складає різного типу питання та просить учнів позначити ті, як були не зрозумілими, після чого готує більш деталізований матеріал для повторного пояснення), робота над помилками (тут важливо, щоб учень самостійно знайшов власну помилку та виправив її), запитай в того, хто знає (всі учні класу отримують єдине завдання і самостійного його виконують, після чого вчитель просить підняти руки тих, хто виконав; ті діти, у яких виникли труднощі підходять до своїх однокласників за допомогою).

Проектне навчання ґрунтується на дослідницькій роботі і реалізується здебільшого у групах. Для такого навчання слід знаходити час за межами урочної системи, до прикладу у позаурочний час. Такий формат залучає учнів до систематичного набування знань та реалізацію власних ідей. У проектному навчанні учні вчаться вести діалог, ухвалювати спільні рішення, нести відповідальність. Одним із методів інтерактивного та водночас проектного навчання є кейс-метод. Метою цього методу є аналіз та опис конкретних ситуацій. Кейси за видами діляться на навчальні (передбачають засвоєння нових знань), практичні (розвиває усі важливі компетентності, тобто створює зв'язок навчання із життям) та науково-дослідницькі (зорієнтовані на дослідницьку роботу, тому складно використовувати на уроках).

Будь-який кейс передбачає декілька етапів. Для кращого розуміння цього методу пропонуємо навчальний кейс «Військові формації часів Центральної ради». Фактично, перший етап – організаційний, що передбачає обрання теми, підбір різних питань для обговорення та аналізу. Над кейсом

працює не одна дитина, а група. Другий етап – робота над кейсом. Кожна група отримує для опрацювання певну військову формацію: група 1 – «Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців»; група 2 – «Вільне козацтво»; 3 група – «Синя дивізія». Таких груп може бути декілька. Першим компонентом кейсу стане пошук історії створення цих військових формувань (розвиток просторової, логічної, хронології компетентностей), другий – передбачає роботу з історичними постатями. Тут важливо учням виокремити відомих полководців цих формувань, подати цікаву інформацію з їхньої біографії, звернути увагу на історичну постать не тільки як на особистість у воєнній сфері, але й як просту людину (аксіологічна компетентність). Наприклад, візьмемо для розгляду постать Є. Коновальця. Важливо, щоб учні розуміли, що це не просто полковник Армії УНР, командир Січових Стрільців, але й справедлива людина з непохитним характером, знав добре математику і допомагав у молодших класах з нею своїм друзям, не був професійним військовим, батько сина. Історія для дітей має бути близькою.

Третій компонент кейсу стосується пошуку інформації та аналізу бойового шляху цих формувань, при цьому важливо звернутися до історичних карт, якщо ж їх не було знайдено дітьми, запропонувати самостійно за історичним матеріалом її відобразити. Ще одним завданням для учнів стане робота над певними питаннями: група 1 – «Яка роль Галицько-Буковинського куреня Січовий Стрільців у розбудові української держави часів УНР? Наведіть декілька аргументів»; група 2 – «Чому Вільне козацтво складалося із патріотично налаштованих кіл?»; група 3 – «Чому німецьке військове командування здійснювало нагляд за сформованими синьожупанниками?». Останнім елементом є творче завдання, у якому учні можуть самостійно створити щось від себе: презентація, написати вірш чи пісню, створити тогочасну газету чи брошуру. Головне, щоб це все мало відношення до первинного завдання! Останній етап роботи над кейсом передбачає демонстрацію та підбиття підсумків. Під час роботи учнів вчитель виступає координатором.

Особистісне навчання базується на індивідуальному підході до кожної дитини, із врахуванням всіх її особливостей. Таке навчання передбачає подання завдань для розв'язання відповідно до рівня знань учнів на етапі засвоєння нової інформації, а також – до захоплення дітей. В класі завжди є діти які обожнюють малювати, співати, цікавляться створенням різних інформаційних платформ. Тому при вивченні певної теми, скажімо навіть тієї, що пов'язана із військовою історією, на домашнє завдання можна запропонувати деяким учням написати вірша чи пісню, намалювати карикатуру чи комікс, створити сторінку відомої військової постаті часів Української революції та спробувати на ній відобразити її ставлення до нинішніх подій – українсько-російської війни, але виходячи не з власних міркувань, а з думок тієї людини, від якої ведеться сторінка. Зараз актуальним для цього може виявити соціальна мережа Twitter та Tik Tok. Прицьому особистісне навчання передбачає дружні відносини між вчителем та учнями.

Складовою життя сучасного вчителя та дитини стали інформаційні технології, без них наше існування уявити вже досить складно. Інформаційні технології на уроках – презентації, відеоролики різного змісту, відеофільми, аудіо файли, які використовуються з навчально-виховною метою. Проте вчителю при використанні нових технологій не потрібно забувати про живе спілкування. Інформаційні технології мають доповнювати заняття та допомагати вчителю із поданням навчального матеріалу, але в ніякому разі стати провідним елементом уроку.

Таким чином, важливим елементом сучасного викладання історії є інноваційні технології, що покращують засвоєння інформації, роблять навчання цікавим та доступним, розвивають історичні компетентності. Серед інноваційних технологій – ігрове, інтерактивне, проектне, особистісне навчання, а також інформаційні технології.

3.2. Позакласна краєзнавчо-гурткова робота з дітьми по темі дослідження

Оскільки на уроках з історії теми діяльності армії УНР не широко розглядається, то її поглиблене вивчення можливе у позаурочний час. Педагоги стверджують, що саме така форма роботи та використання в її рамках пошуково-дослідницької роботи найбільше захоплюють старшокласників. Така діяльність допомагає учням краще зрозуміти та осмислити минуле, аналізувати зібраний матеріал з історичних джерел, оцінювати різні думки істориків, історичні події, виявляти помилки, стереотипи та фальсифікації, робити обґрунтовані висновки на основі опрацьованого матеріалу з використанням власних думок. Позаурочна робота розвиває в учнів творче мислення, ініціативність та можливість самостійно обрати тему для дослідження.

Детальне вивчення військової історії можливе у старшій школі на гуртку «Історія військового будівництва України». Мета такого гуртка розширити знання учнів із військової історії держави, а також сприяти творчому розвитку молодого покоління. На заняттях діти б вивчали відомі військові формування з давніх часів до сучасної України, ознайомилися з визначними постатями з військової сфери, вивчали не тільки біографії через призму одного напрямку – військового, але й через – історію формування особистості, її життєвий шлях. Доречним стане аналіз та характеристика різних військових тактик, які б сприяли розвитку логіки та критичного мислення, що є надважливим в умовах сучасного суспільства. Ще одним компонентом гуртка стане краєзнавство.

Краєзнавство – це історія рідного краю, маленької батьківщини, вивчення рідної землі у всіх сферах суспільного життя. Зміст занять з військової історії з компонентом «краєзнавство», має багатоаспектне наповнення, завдяки цьому є можливість реалізовувати різні проєкти, їздити на екскурсії, зустрічатися з видатними людьми, організовувати вечори, ігри, вікторини, конкурси. Окрім цього, у виділений час вчителі та учні можуть

здійснювати підготовку наукових матеріалів для участі у експедиціях та акціях [24, с. 255–256]. Експедиції та акції передбачають самостійний пошук відповідей учнів на обрані проблемні питання. Теми для дослідження мають відповідати захопленням учнів, у такій формі робота мала позитивний результат, мотивація виходила із середини дитини, а не від створених умов вчителя. Завдання педагога – керівництво, створення сприятливого середовища для дослідження, а також позитивної атмосфери.

Всеукраїнська краєзнавча акція учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби» є чудовим прикладом зацікавлення учнівської молоді до вивчення і аналізування процесів військового будівництва [50, арк. 1]. У позакласній гуртковій роботі вчитель здійснює виховання відповідальних громадянин своєї держави на основі правдивих історичних подій, а також – історії боротьби українського народу за незалежну Україну. Виходячи з цього доцільно виокремити наступні завдання: вивчення та осмислення причин, подій, наслідків для українського суспільства Української революції 1917-1921 рр.; сприяти науковим та краєзнавчим дослідженням державотворчих процесів; виховувати патріотів своєї країни, гордість за свій народ; дослідження діяльності політичних, культурних та громадських особистостей того часу; виокремлення перемог та поразок армії УНР на шляху до незалежності; залучення прогресивної учнівської молоді до вивчення історії України і її контексті рідного краю [52, арк. 1]. До співпраці можна і потрібно запрошувати учнів закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, позашкільної освіти, а також вихованці різних організацій та клубів. У рамках гуртка учасники проводяться краєзнавчу, науково-дослідницьку, пошукову роботу, збирали спогади старожилів, фактичний матеріал, статистичну інформацію, працювали у бібліотеках та музеях [52, арк. 1–5].

Тематика є багатовекторною, але нас більше цікавить напрямок «Українська революція – доба національного державотворення». За цим напрямком діти можуть досліджувати питання Української революції 1917–

1921 рр., зокрема її політичний, економічний, військовий, культурно-просвітницький етапи; діяльність Центральної Ради, П. Скоропадського, Директорії Української Народної Республіки; діяльність історичних постатей та їхня біографія; факти та події, що пов'язані із національним піднесенням та формуванням громадянського суспільства; займаються вивченням та аналізом не тільки відомого в українській історії, але й через дослідження пробуджують інтерес до історичних процесів на рідній землі.

Близьким до нашої теми є секція – «Українська революція – доба національного державотворення». Можна запропонувати учасникам гуртка опрацювати та систематизувати матеріал про бойові дії армії УНР, життя та діяльність учасників Української революції 1917-1921 років. Це дозволить зацікавити учнів та вихованців гуртків проблемами діяльності армії УНР та її командирів [49].

У процесі навчання у гуртку «Історія військових формувань України» учні можуть відвідувати різні музеї та подорожувати. Відвідування музеїв дає справжнє уявлення учням про зброю, до якої вони можуть доторкнутися, вони переносяться в часі і на декілька хвилин стають учасниками історичних періодів. Цікавим стане і Військово-історичні екскурсії при музеї «Жива історія» у м. Конопниця Львівської області, де учні не тільки слухатимуть, але матимуть можливість поїздити на старовинному транспорті, стати свідками та учасниками різних історично-військових дій, одягнутися у старовинну уніформу [59–62].

Таким чином, вивчення проблеми військового будівництва часів Центральної Ради детальніше можливе у краєзнавчо-гуртковій роботі. Зокрема це участь у різних акціях та експедиціях, організація історичних конкурсів та вечорів, відвідування музеїв та екскурсії. Сама така форма діяльності дозволяє краще осмислити на науковому рівні військову історію часів Української революції та замислитися над дискусійними питаннями.

ВИСНОВКИ

Отже, важливе місце у роки Української революції часів Центральної Ради займав український військовий рух, а політика політичних діячів тогочасної України пов'язана із розбудовою національних Збройних Сил Української Народної Республіки. За своїм соціальним наповненням військові формації склалися із людей, що були вихідцями із села, проте заохотити їх служити на благо своїй державі насамперед передбачало створення політичної програми, яка б вирішували соціально-економічні питання. Разом з тим, Центральна Рада на першому етапі своєї діяльності не розглядала питання створення військових формувань, ідучи на конфронтацію із Тимчасовим урядом. Проте військовий рух ставав надалі активнішим після падіння самодержавства, а це вимагало від українського уряду зміну своїх поглядів. Так розпочалася українізація війська, тобто створення українських частин у складі російської армії, а згодом і окремих національних частин.

Українське військове будівництво пройшло декілька етапів у період з березня 1917 р. - квітень 1918 р. Перший етап характеризується українізацією частин та охоплює березень-квітень 1917 р. Поява українізованих військових формувань у межах російської армії засвідчила зародження схеми для створення основи національної армії, а оскільки Збройні Сили є однією із ознак існування держави, то і незалежної України.

Від початку боротьби за свою державність, український військовий рух був частиною однієї течії загальнонаціональної боротьби українського народу за національне та соціальне визволення. Фактично, національний військовий український рух дав зрозуміти політичним колам України, що без вирішення національного питання не можна розв'язати соціально-економічні.

Другий етап – травень-червень 1917 р. Національне будівництво відбувається за умов спроб Центральної Ради отримати автономію. В цей час формуються керівні національноармійські структури, Перший та Другий Всеукраїнські військові з'їзди утворили вищі керівні військові органи:

Український Генеральний Військовий комітет та Всеукраїнську раду військових депутатів. Саме на цьому етапі за своєю організацією військові формації, можна поділити на декілька течій: ті, що виникали самостійно (полк імені Б. Хмельницького та П. Полуботка); планові – новоутворені та українізовані частини, що стануть основою для створення регулярної національної армії (Гайдамацький кіш Слобідської України, Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, Перший Республіканський піший полк, Повітряний та Морський флоти). Більшість їхніх лідерів були прихильниками незалежності України і відігравали важливу роль у військовій політиці українського уряду. Центральна Рада як прихильниця автономії намагалася придушити самостійницько-державницькі настрої в оточенні українських воїнів, це була їхня помилка, адже саме самостійницькі сили тоді за чисельністю становили найбільшу кількість солдатів. Одночасно, вона зверталася до них за підтримкою у боротьбі проти Тимчасового уряду, а згодом більшовиків, тобто військові українські сили для них були дієвим інструментом у боротьбі за автономістські погляди, а не за утворення самостійної держави. Відтак українські політики допустили помилку, відмовившись від створення регулярних Збройних Сил, хоча для цього були всі можливості, але ідея автономії душили ці процеси із середини.

Виходячи з опрацьованих джерел, вважаємо, що наступний етап тривав з липня 1917 р. до січня 1918 р. В цей час Центральна Рада видає низку наказів, що стосувалися військового будівництва, що засвідчило формування військових частин на основі легітимного характеру. Негативний вплив на формування армії мала нестача військових фахівців, тому з часом було відкрито ряд військових шкіл, що займалися підготовкою офіцерів. На цьому етапі розпочався збройний конфлікт між українськими силами та більшовицькими, що прийшли до влади у жовтні 1917 р. У ході першої українсько-більшовицької війни Збройні Сили УНР поповнювали стихійно, а де хто вирішив дотриматися нейтралітету. На жаль Армії УНР так і не змогла утримати Київ, оскільки політика Центральної Ради щодо військового

будівництва запізнилася, серед населення популярними стали більшовицькі гасла, найсильніші збройні формування перебували подалі від місця головних боїв.

Останній етап військового будівництва Центральної Рада припадає на лютий-квітень 1918 р. Саме в цей час стали відчутними політичні помилки українського уряду у армійській сфері. Проте були і позитивні аспекти – вихід Української Народної Республіки на міжнародну арену та поява перших реальних регулярних частин Збройних Сил УНР. На жаль інтервенція німецько-австрійської армії зупинила подальший розвиток військових формувань, яке відновиться вже у період гетьманату. Тим не менше, у період Центральної Ради були закладені основи будівництва регулярної армії Української Народної Республіки, наслідком яких стало подальше утворення військових формацій.

В умовах російської агресії, кожен відповідальний громадянин країни має знати своїх героїв, які баряться за незалежність, свободу та демократію. Сьогодні, так само, як більше сто років тому українська армія веде боротьбу з агресією найближчого сусіда у територіальному плані. У підручниках з історії України для учнів 10 класу (О. Струкевич; В. Власов, С. Кульчицький; О. Пометун, Н. Гупан; М. Мудрий, О. Аркуша; Ф. Турченко; С. Кульчицький, Ю. Лебедева; О. Реєнт, О. Малій) достатньо подається інформації із військової історії, для повного розуміння зародження ідеї важливості армії для здобуття незалежності країни, а також її розбудови у всіх сферах життя людини. Діти ознайомлюються з різними історичними документами, а також із спогадами осіб, що були задіяні у сфері розбудови армії, працюють у групах, систематизують та узагальнюють отримані знання. Детальне вивчення Армії Української Народної Республіки учнями можливе за умов участь у акціях та експедиціях, які передбачають зосередження на дослідженні важливих подій з військової історії часів Української революції і не тільки. Саме наукова діяльність розширює світогляд дітей та заохочує до пізнання історичних процесів на рідній землі. Окрім цього, складовою

сучасного уроку з історії України є інноваційні технології, що покращують засвоєння інформації, роблять навчання цікавим та доступним, розвивають історичні компетентності. Серед інноваційних технологій – ігрове, інтерактивне, проектне, особистісне навчання, а також інформаційні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані джерела

1. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Київ: Темпора, 2003. 609 с.
2. Сім'янцев В. «Роки козакування, 1917–1923 (спогади)». Філадельфія, 1976. 424 с.
3. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. у 4-томах. Відень, 1921. Т. 1. 152 с.

II. Монографії та статті

4. Бадєєва Л. Військове будівництво в роки Української революції (1917–1921). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Історія та географія»*. Харків, 2020. Вип. 58. С. 4–14.
5. Богайчук В. Воєнна політика українських політичних партій в добу центральної ради. *Перспективи*. 2013. № 2. С. 9–13.
6. Бода Н. Військове будівництво УЦР: основні етапи, особливості та прорахунки. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/22713/1/157-160.pdf>
7. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917-1918 рр.: утворення та боротьба за державу. Львів, 1997. 275 с.
8. Гребенніков В. Авіація в період Української революції 1917-1921 рр. 2015. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/40732>
9. Громенко С. Забута перемога. Кримська операція П. Болбочана 1918 р. Київ, 2018. 266 с.
10. Губський С. Становлення національно-військової освіти в Армії УНР періоду Центральної Ради та Директорії (1917–1919 рр.): досвід та уроки. *Збірник наукових праць НДІУ*. Т. XVIII. С. 112–121.
11. Дацків І. Політика Антанти щодо Української Центральної Ради 1917–1918 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. Вип. XXIX. С. 88–93.

12. Донецький бліцкриг 1918: від Слов'янська до Микитівки. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/05/26/152507/>
13. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Київ: Темпора, 2002. Т. 1. 320 с.
14. Задунайський В. Структура вищого управління військ Української Народної Республіки за часів Центральної Ради (квітень 1918 р.) і Директорії (лютий 1919 р.): спільне і відмінне. *Військово-науковий вісник*. 2017. № 27. С. 176–189.
15. Кавалер О. Кейс-метод як інновація навчання у старій школі. *Збірник матеріалів XXV наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*. Полтава, 2022. С. 45–48.
16. Карпов В. Проблематика становлення української уніформістики в новітній період. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2015. Ч. 26–27. С. 397–404.
17. Ковальчук М. Українізація 34-го корпусу російської армії. *Мандрівець*. 2012. № 2. С. 42–49.
18. Козуля, Л. Інноваційна діяльність учителя на уроках історії України в загальноосвітніх навчальних закладах. *Дидаascal. Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики*. 2013. № 13. С. 247–249.
19. Кравчук М. Організаційно-правові засади формування Збройних Сил України в 1917–1920 рр. *Науковий збірник ЮІ ТАНГ*. 2004. Вип. 4. С. 11–21.
20. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С. Історія українського війська. Київ, 1995. Т. 2. 465 с.
21. Логвиненко І. Проблеми формування національної Армії в УНР (березень 1917–квітень 1918 рр.). *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С. 43–49.
22. Любич О. Вільне козацтво 1917–1918 рр. Київ: Гілея. 2017. Вип. 126. С. 31–34.
23. Матяшук В. Помилки військової політики М. Грушевського як голови Центральної Ради. 2007. URL: http://vlp.com.ua/files/17_7.pdf

- 24.Моцак С. І. Організація пошуково-дослідницької діяльності старшокласників з історії України в умовах позаурочної навчальної діяльності. *Педагогічні науки*. 2011. № 4–5. С. 255–262.
- 25.Науменко А. Органи управління Українською армією в період Центральної Ради. С. 239–243. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/22766/1/239-243.pdf>
- 26.Папакін А. Забутий 1917 рік в історії армій Центрально-Східної Європи. *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*. 2017. Вип. 8. С. 197–204.
- 27.Пишняк, Я. Значення III Універсалу Центральної Ради для військового будівництва в Україні. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. Вип. 38. С. 43–48.
- 28.Плохій С. Брама Європи. Харків, 2016. 496 с.
- 29.Рубльов О., Рєєнт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ, 1999. 320 с.
- 30.Савченко Г. Павло Скоропадський і зародження ідеї українізації 34-го корпусу російської армії в 1917 році. *Національна та історична пам'ять*. 2013. С. 164–174.
- 31.Садикова В. Перша Українська військова юнацька школа імені гетьмана Богдана Хмельницького у бою під Крутами 29 січня 1918 р. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 2. Ч. 2. С. 115–120.
- 32.Скоруход О. Ставлення населення Києва до жовтневого перевороту та проголошення УНР (жовтень 1917 – січень 1918 р.). 2010. Т. 104. С. 28–34. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3826/Skorokhod_Spryiniatia.pdf?sequence=1
- 33.Структура і формації Армії УНР. *Ukrainian Institute of National Remembrance*. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=I_XqIQwsoGs&list=PLitKIb_cEyqeZ2EBEe_D8NNRAwSSh7US8&ab_channel=UkrainianInstituteofNationalRemembrance

34. Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917–1921 рр. Київ, 2012. 116 с.
35. Тинченко Я. Герої Українського неба: науково-популярне видання. Київ, 2010. 200 с.
36. Тинченко Я. Новітні Запорожці. Війська Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918 рр. Київ, 2010. 112 с.
37. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. Київ: Україна, 1995. 274 с.
38. Футулуйчук Д. Етапи становлення Армії УНР (1917–1918 рр.): спроба ретроспективного аналізу. *Науково-інформаційний вісник*. 2011. Вип. 4. С. 46–54.
39. Харук А. Крила України: Військово-повітряні сили України 1917–1920 рр. Київ, 2008. 96 с.
40. Химиця Н. Вільне козацтво у загальнонаціональній боротьбі за відновлення української державності періоду Центральної Ради. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка*. 2010. № 26. С. 5–15.
41. Хома І. Січові Стрільці. Створення, військово-політична діяльність та збройна боротьба Січових Стрільців у 1917-1919 рр. Київ: Наш час, 2011. 104 с.
42. Чупрінова Ю., Новікова О. Особливості військового будівництва в системі українського державотворення в період 1917–1920 рр. *Південний архів (історичні науки)*. 2021. № 35. С. 42–45.

III. Підручники, посібники, нормативно-правова база

43. Власов В., Кульчицький С. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ, 2018. 256 с.
44. Додаток 1 до наказу Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді від 07.04. 2022 р. № 31 –А «Зведені протоколи II туру конкурсу краєзнавчо-

- дослідницьких робіт у рамках Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби». Напрямок: Українська революція – доба національного державотворення. Київ. 14 арк. URL: <https://docs.google.com/document/d/1Me6QE9aarM4s7TaQbHhwElGA5aKVb2Vn/edit>
45. Додаток № 2 до наказу Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді від 07.04.2022 р. № 31-А «Інформація про підсумки II туру конкурсу краєзнавчо-дослідницьких робіт у рамках Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби». Київ, 5 арк. URL: <https://docs.google.com/document/d/1Meg0ydWB4zE8vr2w5qfObc8ocN7GjsrN/edit>
46. Концепція та програма викладання історії України у школі (проект) / ред. Н. Яковенко. Київ, 2009. 88 с.
47. Кульчицький С., Лебедева Ю. Історія України: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти: рівень стандарту, академічний рівень. Київ, 2010. 304 с.
48. Мудрий М. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. серед. освіти. Київ, 2018. 288 с.
49. На Запоріжжі відбулася Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Українська революція: уроки та перспективи». *Новини*. 2021. URL: <https://patriotua.org/uroky-2021/>
50. Наказ про затвердження положення про Всеукраїнську краєзнавчу акцію учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби». 2018. 1 арк. URL: <http://tourismcenter.if.ua/upload/files/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0.doc>
51. Наказ Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді від 07.04.2022 р.

№ 31-А. «Про підсумки II туру конкурсу краєзнавчо-дослідницьких робіт у рамках акції «Українська революція: 100 років надії і боротьби». Київ, 2 арк.

URL:

https://docs.google.com/document/d/1Mbe7Yi293nk_BXZ88_yPKNZqROygL3PW/edit

52. Положення про Всеукраїнську краєзнавчу акцію учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби». 2018. 7 арк. URL: <http://tourismcenter.if.ua/upload/files/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0.doc>

53. Пометун О. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с.

54. Реєнт О. Історія України: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти: рівень стандарту, академічний рівень. Київ, 2010. 242 с.

55. Рекомендації щодо реалізації завдань Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби» у 2018-2021 рр. 3 арк. URL: <http://tourismcenter.if.ua/upload/files/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0.doc>

56. Романько І. Історія України. Збройні сили України у роки національно-державного відродження (1917–1921): навчальний посібник. Кропивницький, 2017. Ч. 1. 292 с.

57. Струкевич О. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ, 2018. 240 с.

58. Турченко Ф. Історія України, 10 клас (профільний рівень). Київ, 2010. 302 с.

IV. Експозиції військових музеїв України

59. Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки. URL: <http://volmuz.org.ua/>

60. Державний музей авіації України імені О. К. Антонова. URL: <https://aviamuseum.com.ua/>

61. Львівський історичний музей. URL:

<https://www.lhm.lviv.ua/location/liberation.html>

62. Музей історії зброї. URL: <https://www.museum.diana-92.com/>

ДОДАТКИ

Додаток А

**План-конспект позакласного заняття «Військові формації УНР та їх бойовий шлях»
(історична вікторина)
Створений Лешко Марією Василівною**

Мета:

навчальна:

- поглибити знання з військової історії періоду Центральної Ради;
- повторити навчальний матеріал.

розвивальна:

- розвивати вміння працювати з історичними джерелами різного виду (на основі роботи з історичними джерелами (письмовими та візуальними), що передбачені історичною вікториною для аналізу); *логічна, хронологічна, просторова, аксіологічна, інформаційна*
- розвивати вміння працювати у команді (на основі роботи в невеликих групах); *соціальна, громадянська, мовленнєва, самонавчальна*
- розвивати вміння висловлювати власну думку (на основі відповідей на отримані запитання); *самонавчальна, мовленнєва, громадянська, соціальна, загальнокультурна*
- розвивати вміння креативно, логічно та критично мислити (на основі розв'язання ребусів, створення уніформи для військових формацій того часу, розв'язання анаграми (завдання «Абракадабра»)); *логічна, просторова, соціальна, загальнокультурна*
- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (на основі роботи з тестовими завданнями); *логічна, хронологічна, просторова, громадянська, самонавчальна*
- розвивати вміння самостійно робити висновки; *логічна*
- розвивати вміння порівнювати різні військові формації та визначати їхню роль у розбудові української держави; *логічна, соціальна, громадянська*
- розвивати вміння аналізувати та характеризувати історичні процеси. *логічна, просторова, хронологічна*

виховна:

- виховувати толерантне ставлення до думки своїх друзів (на основі роботи у групі); *соціальна, громадянська, загальнокультурна*
- виховувати здорове ставлення до конкуренції (на основі роботи у невеликих групах, проте з метою не перемоги, а єдності. Адже здобути незалежність у 1918 р. вдалося тільки завдяки єдності військових формацій); *громадянська, соціальна, загальнокультурна, економічна*
- виховувати повагу до Збройних Сил України, які ціною свого життя захищають громадянин країни та Україну (на основі пояснення того, що українці як і більше сто років назад виборюють свої права, свою державність); *громадянська, загальнокультурна, соціальна*
- виховувати гордість за свою державу (на прикладі сміливості українського народу та її керівників); *громадянська*
- виховувати негативне ставлення до бойових дій на території України; *громадянська, життєзабезпечувальна*

- виховувати позитивне ставлення до навчання (на основі історичної вікторини, що є іншою формою заняття, навчання в такому варіанті активне). *самонавчальна, соціальна*

Тип заняття: історична вікторина;

Обладнання: кубик з постатями, ребуси, історичні документи, анаграми.

Хід історичної вікторини:

[для проходження вікторини учні заздалегідь готуються, інформацію для підготовки надає вчитель]

Вчитель. Нині в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, важливого значення набуває питання гарантії безпеки України. Зрозуміло, що таким гарантом виступають Збройні Сили України. Політичний досвід доводить, що майбутнє країни також залежить від того, як управителі держави вміло розпоряджаються своїми повноваженнями, в тому числі і яку перевагу надають розбудові та підсиленню армії. Будь яке державне утворення не можливе без збройних формувань, адже саме вони захищають інтереси країни за умов вторгнення іншої. Сучасні Збройні Сили України мають глибоку історію, проте саме події Української Революції часів Центральної Ради і розпочали національне будівництво військових формацій Української Народної Республіки на регулярній основі після тривалої історичної перерви.

Наша вікторина складатиметься із декількох завдань, що стосуватимуться теми та спершу об'єднаємося у групи, шляхом жеребкування (лідерів у груп обирає вчитель).

[Після створених груп (три групи) лідери команди кидають кубик із відомими діячами Української революції часів Центральної Ради, щоб визначити від якої формації вони виступатимуть.]

Етап 1. «Кинь кубик і скажи хто ти!» (завдяки цьому етапу учні вдосконалюють свої знання на візуальне сприйняття історичної постаті). Після кидання кубика, дитина, має сказати, яка постать потрапила до її команди, розповісти її особисту історію.

Етап 2. «Яка ти військова формація?» (за постаттю яка випала команда має сказати за першим разом за яку військові формацію сьогодні вони грають, команда, яка скаже вірно отримає 1 бал).

Етап 3. «Тестові завдання» (команди мають набрати найбільше правильних відповідей, для того, щоб вийти вперед та отримати бали відповідно до обраних правильних відповідей).

Команда С. Петлюри (Запорізька Дивізія)

1. Коли було призначено С. Петлюру Генеральним секретарем військових справ УЦР?
 - а) 1917 р.;
 - б) 1918 р.;
 - в) 1919 р.

2. У січні лютому-лютому 1918 р. Гайдамацький Кіш Слобідської України на чолі з С. Петлюрою разом із Січовими стрільцями відіграли вирішальну роль у боях за Київ і придушенні:
 - а) проти радянського заколоту;
 - б) повстання козаків Українського полку ім. гетьмана П. Полуботка;
 - в) більшовицького заколоту на заводі «Арсенал».
3. Ким за фахом був С. Петлюра?
 - а) істориком;
 - б) публіцистом;
 - в) професійним військовим.
4. Яке значення мала політична діяльність С. Петлюри?
 - а) здійснив значний внесок в організацію законної влади в Україні, в процесі розбудови національних державних інституцій, у формуванні української політичної нації;
 - б) був одним із фундаторів Української армії;
 - в) був видатним публіцистом
5. Який полк не входив до Запорізької дивізії?
 - а) 1-й Запорізький ім. гетьмана П. Дорошенка;
 - б) 2-й Запорізький піхотний полк;
 - в) 4-й Гайдамацький піхотний полк.

Команда П. Скоропадського (Вільне козацтво)

1. Хто був засновником та керівником Українського військового клубу ім. П. Полуботка;
 - а) М. Грушевський;
 - б) П. Скоропадський;
 - в) М. Міхновський.
2. Який бойовий підрозділ був самочинно сформований як українська військова частина 1 травня (18 квітня) 1917 р. і незабаром відправлений на фронт як національна одиниця?
 - а) Український полк ім. Б. Хмельницького;
 - б) Український клуб ім. гетьмана П. Полуботка;
 - в) підрозділи Вільного козацтва на солі з П. Скоропадським.
3. Яку військову інституцію було створено на Першому військовому з'їзді для координації українського військового руху?
 - а) Мала Рада;
 - б) Генеральний військовий комітет;
 - в) Генеральна рада Вільного козацтва.
4. У якому рядку всі слова стосуються Вільного козацтва?
 - а) з'їзд у Чигирині за участі 200 делегатів, Генеральна рада з 12 осіб;
 - б) 60 тис. організованих добровольців, Мала Рада;
 - в) Перший універсал, загони місцевої міліції.
5. У момент нападу більшовиків П. Скоропадський перебував на:
 - а) Півдні України;
 - б) Лівобережжі;
 - в) Правобережжі.

Команда П. Болбочана (Перший Республіканський полк)

1. П. Болбочан на час повернення влади Центральної Ради до Києва був командиром:
 - а) 1-й Запорізький ім. гетьмана П. Дорошенка;
 - б) 2-й Запорізький піхотний полк;
 - в) 3-й Гайдамацький піхотний полк.
2. Кримська операція передбачала:

- а) визволення Криму від більшовиків;
 б) об'єднання українських полків з більшовицькими, з метою усунення від влади Центральної Ради;
 в) витіснення німецької армії з території півострова.
3. Хто очолив делегацію УНР на переговорах в Бресті 1918 р.?
 а) С. Петлюра;
 б) П. Болбочан;
 в) В. Голубович.
4. Перший Республіканський полк було сформовано:
 а) 6 квітня 1917 р.;
 б) 4 листопада 1917 р.;
 в) 7 листопада 1917 р.
5. Арешт та розстріл П. Болбочана ініціював:
 а) М. Грушевський;
 б) найближче військове оточення;
 в) С. Петлюра.
Команда Є. Коновальця (Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців)
1. Виберіть події у житті Є. Коновальця. Після повернення з полону Росії:
 а) звільнив Київ від більшовиків;
 б) творив український полк Січових Стрільців;
 в) сформував Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців.
2. Військовий підрозділ Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців входив до:
 а) полку ім. П. Дорошенка;
 б) полку ім. П. Полуботка;
 в) полку ім. Б. Хмельницького.
3. Основою для створення Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців були:
 а) молоді студенти;
 б) Легіон УСС;
 в) українізовані частини.
4. Хто очолював Донецьку операцію?
 а) П. Бобочан;
 б) Є. Коновалець;
 в) В. Сікевич.
5. Коли Центральна Рада, завдяки українським та німецьким військовим повернулася до Києва?
 а) 1 березня 1917 р.;
 б) 2 березня 1918 р.;
 в) 3 березня 1918 р.
Команда В. Сікевича (Гайдамацький кіш Слобідської України)
1. Хто очолював Кримську операцію?
 а) П. Бобочан;
 б) Є. Коновалець;
 в) В. Сікевич.
2. Яка подія відбулася у день бою під Крутами?
 а) проголошення радянської УНР;
 б) більшовицький заколот у Києві;
 в) Донецька операція.
3. Українізація часів Центральної Ради передбачала:
 а) створення української армії;
 б) створення українських частин у складі російської армії;
 в) створення українських частин у складі німецько-австрійської армії.

4. Яка мета Донецької операції?
 а) звільнити Донбас;
 б) звільнити Донбас та Слобожанщину;
 в) через звільнення Донбасу дійти до м. Білгород.
5. У чому полягає історична цінність військової діяльності В. Сікевича?
 а) швидкими темпами звільнив Донбас від більшовиків;
 б) зміг вкласти мирний договір з більшовиками та створити власну республіку;
 в) був автором першого універсалу Центральної Рада.

Етап 4. «Ребус» (обирають шляхом жеребкування, команда яка швидше розв'яже його отримує додаткові 2 бали).

Ребус 1. (станція Крути)

Ребус 2. (Кримська операція)

Ребус 3. (Донецька операція)

Ребус 4. (Українізація)

Ребус 5. (Визволення Києва)

Ребус 6. (Гетьманський переворот)

Етап 5. «Опиши подію, яка випала у ребусі» (команда опрацьовує спільними зусиллями, після чого вчитель кажи хто буде розповідати. Відповідь якої команди буде більш точною та деталізованою отримає 3 бали, інші команди по 1).

Етап 6. «Ти уніформіст!» (створи групою уніформу для своїх військових формацій, прицьому спершу розкажи якою вона була, а потім якою ти бачиш її. Всі команди отримають по 3 бали).

Етап 7. «Історичне джерело про що розповідає воно» (шляхом жеребкування учасники команд обирають джерело та мають проаналізувати його, дати відповідь на поставлені запитання Відповідь якої команди буде точною та деталізованою отримає 3 бали, інші команди по 1).

[Джерело: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-documents-materials-10-11-cl/2.html>]

Джерело 1. Із газетного повідомлення про створення Центральної Ради (березень 1917 р.)

Учора відбулося вельми багатолюдне зібрання членів різних українських організацій. На зібранні цьому всі організації об'єдналися й увійшли до складу комітету «Центральна рада». До цього комітету приєдналася також й українська молодь. Зібранням відправлені вітальні телеграми голові ради міністрів кн. Львову та міністру юстиції Керенському з висловленням сподівання, що у вільній Росії будуть задоволені всі законні права українського народу. У Київ очікується приїзд громадського діяча професора Михайла Грушевського, зісланого в адміністративному порядку в Симбірськ за межі Київського воєнного округу. Ужиті заходи зі звільнення греко-католицького митрополита Шептицького, а також із повернення з далекого Сибіру до Росії всіх українців-галичан. Відновлюється закрите адміністрацією українське товариство «Просвіта». Випуск газети «Рада» тимчасово затримується з причин суто типографічного технічного характеру. Газета вийде цими днями. Найближчим часом готується відкриття в Києві української гімназії.

1) Якими були склад і статус Української Центральної Ради?

2) Про які «законні права українського народу» йдеться в наведеному джерелі? Чи міг російський Тимчасовий уряд із ними змиритися?

3) Пригадайте, що вам відомо про діяльність М. Грушевського та А. Шептицького.

4) Які зміни відбулися в суспільно-політичному житті в Україні з початком української національно-демократичної революції?

5) У чому полягало історичне значення створення Української Центральної Ради?

Джерело 2. Із праці В. Винниченка «Відродження нації» про початок українізації армії

...Недержавні нації, знаючи, якою силою є державні почуття, а особливо тільки що пробуджене, хотіли ним зміцнити армію. <...> Вони хотіли поставити за нею інші кулемети, які б вогнем любові до своєї землі, до своєї нації стримували б вояків на позиціях. <...> Солдата треба було запалити життєвою, наочною любов'ю. А для цього треба було розділити армію по національностях і кожна національну армію поставити на її землі <...>, поближче до рідних околиць. <...> Тоді б солдат реально бачив би необхідність не пускати ворога на його землю, до його близьких і дорогих йому людей.

Із праці О. Щусь «Всеукраїнські військові з'їзди» про Перший Всеукраїнський військовий з'їзд

...Перший Всеукраїнський військовий з'їзд та його рішення мали важливе значення для розвитку національного руху в цілому на Україні та поза її межами. Одночасно він

сприяв зростанню національної свідомості військових-українців і відіграв значну роль у розгортанні боротьби за створення національних частин.

1) Яким чином розпочався процес українізації армії?

2) Використовуючи текст наведеного джерела та матеріал підручника, схарактеризуйте процес формування українських військових сил.

3) Аргументовано доведіть або спростуйте твердження: «Перший Всеукраїнський військовий з'їзд та його рішення мали важливе значення для розвитку національного руху в цілому на Україні та поза її межами».

4) Яке місце в процесі українського державотворення належало формуванню власних збройних сил?

Джерело 3. Из газети «Киевская мысль» про виступ самостійників

...У ніч на 5 липня група українців-солдатів самочинно захопила арсенал зі зброєю... <...> Озброївшись, виставила охорону біля державних урядових установ. <...> Генеральний Секретаріат Центральної Ради вжив термінових та рішучих заходів по встановленню порядку в місті. Частина повсталих заарештована, інша під впливом таких дій уряду полишає фортецю та арсенал. Під охорону ці об'єкти бере на себе полк ім. Б. Хмельницького. У справі наведення порядку в місті Секретаріат співпрацює з усіма громадськими об'єднаннями та Радою робітничих і солдатських депутатів. Місцеві більшовицькі організації разом з іншими демократичними силами працюють над відновленням порядку в місті.

1) Якими подіями був викликаний виступ самостійників? Хто його очолив?

2) Якою була реакція УЦР на ці події?

3) Якими були результат та наслідки виступу самостійників?

4) Дайте власну оцінку цій події.

Джерело 4. Зі збірки «За державність» про вторгнення радянських військ в Україну

«...Найкоротшою дорогою до Києва з півночі йдуть залізничні шляхи Гомель – Бахмач і Харків-Ворожба-Бахмач. На оборону цього надзвичайно важного вузла командуючий військами отаман Капкан і вислав 1-шу імені гетьмана Б. Хмельницького Юнацьку військову школу. У складі школи було 4 сотні, 18 кулеметів та 20 старшин. Школа була укомплектована юнаками з освітою не менше 6 класів. <...> 25 січня на ст. Крути прибуло підкріплення з Києва — студентська сотня <...>, військову науку з якою провадили 7 днів <...>, уміли вже стріляти. <...>

А ми були розтягнуті по лінії фронту до 3 км, <...> вступили в нерівний бій. <...> Наступ більшовиків не припинявся протягом дня <...>, через часті атаки все, що лишалося, не мало змоги на найменший перепочинок. <...> Про судьбу брата та його 30 товаришів я довідався пізніше. <...> Вони, відступаючи для скорочення дороги, пішли на світло, на ст. Крути, а там зі сходу надійшли якраз большевики; після того невдовзі й розігралася ще раз кривава драма. <...> їх не розстрілювали, а кололи багнетами...», - так описував згодом ці трагічні події сотник Аврекій Гончаренко.

Зі спогадів Д. Дорошенка про захоплення Києва більшовиками

У ніч із 14 на 15 січня вони [більшовики] підняли повстання в Києві, захопивши арсенал на Печерську (робочі арсеналу були головним оплотом більшовиків). <...>

Коли з боку Бахмача й Чернігова рушили на Київ більшовицькі ешелони, уряд не міг послати для відсічі жодної військової частини. Тоді зібрали нашвидку загін зі студентів і гімназистів старших класів і кинули їх – буквально на забій – назустріч добре озброєним і численним силам більшовиків. Нещасну молодь довели до станції Крути й висадили тут на «позиції». У той час, коли юнаки (які у своїй більшості ніколи не тримали зброї) безстрашно виступили проти більшовицьких загонів, що насувалися, начальство їх, група офіцерів, залишилося в поїзді <...>; більшовики без великих зусиль розгромили загін молоді й погнали їх до станції. Бачачи небезпеку, ті, хто був у поїзді, поспішили дати сигнал до від'їзду, не затримавшись ані хвилини, щоб узяти із собою юнаків... Шлях на Київ був тепер абсолютно відкритий.

В. Винниченко про Першу війну Радянської Росії з УНР

...Це була війна впливом. Ні більшовики, ні ми не мали регулярного, дисциплінованого війська. <...> Наш вплив був меншим <...>, перевага більшовиків була в тому, що майже все робітництво кожного міста ставало за ними, що в селах сільська біднота явно була більшовицька <...>, величезна більшість самого українського населення була проти нас. <...> Єдиною активною мілітарною нашою силою була наша інтелігентна молодь і частина національно свідомого робітництва.

- 1) Схарактеризуйте перебіг подій Першої війни Радянської Росії проти УНР.
- 2) У чому полягає трагедія подій на станції Крути?
- 3) Доведіть або спростуйте твердження: «Крути ввійшли в історію України як символ національної честі».
- 4) Яку роль відіграло повстання на заводі «Арсенал» у боротьбі за Київ?
- 5) У чому В. Винниченко вбачав переваги більшовиків? Чим ви можете пояснити той факт, що більшість українського населення була налаштована проти УЦР?

Джерело 5. Із мирного договору між УНР і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною (9 лютого 1918 р.)

Тому, що Український Народ у протязу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виразив бажане повернути мирний стан між Українською Народньою Республікою і державами, що перебувають у війні з Росією, постановили правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини заключити мировий договір із правительством Української Народньої Республіки. <...>

Українська Народня Республіка з одної і Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з другої сторони заявляють, що воєнний стан між ними покінчений.

Між Українською Народньою Республікою з одної і Австро-Угорщиною з другої сторони <...> будуть ті границі, які існували між Австро-Угорською Монархією і Росією перед вибухом війни.

Дальше на північ ітима границя Української Народньої Республіки, починаючи від Тарнограду, загально по лінії Білгорай-Щебогшин-Красностав-Пугачів-Радин-Межиріче-Сарнаки-Мельник-Високо Литовськ-Каменець Литовськ-Прушани-Вигоновське Озеро.

Сторони, що заключують договір, зрікаються взаємно звороту їх воєнних коштів, себто державних видатків на проваджене війни, як також звороту їх воєнних шкід. <...>

Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені до дому. <...>

Сторони, які заключують договір, зобов'язуються взаємно нав'язати негайно господарські зносини і устроїти обміну товарів на підставі слідуючих постанов:

До 31 липня біжучого року треба буде переводити взаємну обміну лишків найважніших сільськогосподарських і промислових виробів для покриття біжучих потреб.

- 1) За яких умов розпочалися переговори УНР із державами німецько-австрійського блоку?
- 2) Яке значення для України мало укладення цього договору?
- 3) На яких умовах було підписано мир між УНР та країнами Четверного союзу?
- 4) Поміркуйте, чи були альтернативи укладенню цього договору.

Джерело 6. Зі «Споминів» П. Скоропадського

...Ми увійшли через бічні двері до коридору. Усюди були розставлені наші караули. Стоячи в коридорі, я чув, як якийсь промовець казав: «Нам потрібна для порятунку краю сильна влада, нам потрібний диктатор, нам потрібний по-старому звичаю Гетьман!» <...> Я увійшов до залу і сів у бічну ложу. Наступний промовець назвав мене на посаду Гетьмана, уся людська маса підвелась і голосним криком почала виявляти своє співчуття. <...> Ця зустріч мене глибоко зворушила. <...> Коли зібрання трохи заспокоїлось і настала тиша, я піднявся на якесь вище місце і сказав кілька слів. <...> Я говорив, що владу беру для того, щоб допомогти змученому народу. На закінчення підкреслив, що в хліборобах бачу головну силу України, і що у них шукатиму опертя у всіх потрібних випадках. <...> Після того я поїхав на Софіївський майдан. <...> Тут одправили урочистий молебень. <...>

Хор співав: «Многія літа Гетьману Всієї України!» Дзвони Святої Софії відгукувались голосно на це торжество. <...>

Тим часом наші військові відділи виступили і почали займати інституції, згідно виробленому плану. Вони мали відзнаку: біла перев'язь на лівій руці і малинова на правій. <...> Великого опору не було зроблено. Німці, очевидно, готові були б вмішатися, коли б на вулицях виникли більші розрухи. <...> Це, мабуть, також до певної міри паралізувало прихильників старого уряду. <...>

Я прокинувся другого дня пізно, біля 9-ї години ранку, одягся і вийшов до їдальні. Я не вірив своїм очам. За ніч усе було приведено до повного порядку. <...> У великій прийомній залі Гетьманського будинку було вже повно всяких депутатів. Духовенство, селяни-хлібороби, громадські діячі, генерали, офіцери та інші чекали на прийом. Так почався перший день мого гетьманування.

- 1) Якою була основна мета перебування німців на території України?
- 2) Як склалися відносини між УЦР та окупаційною владою?
- 3) Як змінився авторитет Центральної Ради після її повернення до Києва?
- 4) Прокоментуйте думку свідка подій М. Могілянського з приводу політики німців

щодо України: «Узагалі німці гралися з Україною так, як кішка грається з мишкою: то лапкою придавить, то відпустить і дасть можливість трошки побігати і задовольнитись ілюзією свободи, у той же час пильнуючи, щоб здобич не втекла зі столу хижака-переможця». Підтвердіть фактами таку політику окупаційної влади щодо України.

- 5) Яким чином було здійснено державний переворот проти УЦР?

Етап 8. «Абракадабра» (склади слова, відповідно з них речення).

1. ИМ АТПТИОІ ЄОСВІ ЇНАРИК – РАНІИУК (Ми патріоти своєї країни – України!);

2. ЙЕНАХ ІВС УІККЪРАСНІ ЇЕГРО ВЕПОСЯТЬРУН ИИИЖВМ (Нехай всі українські герої повернуться живими!)

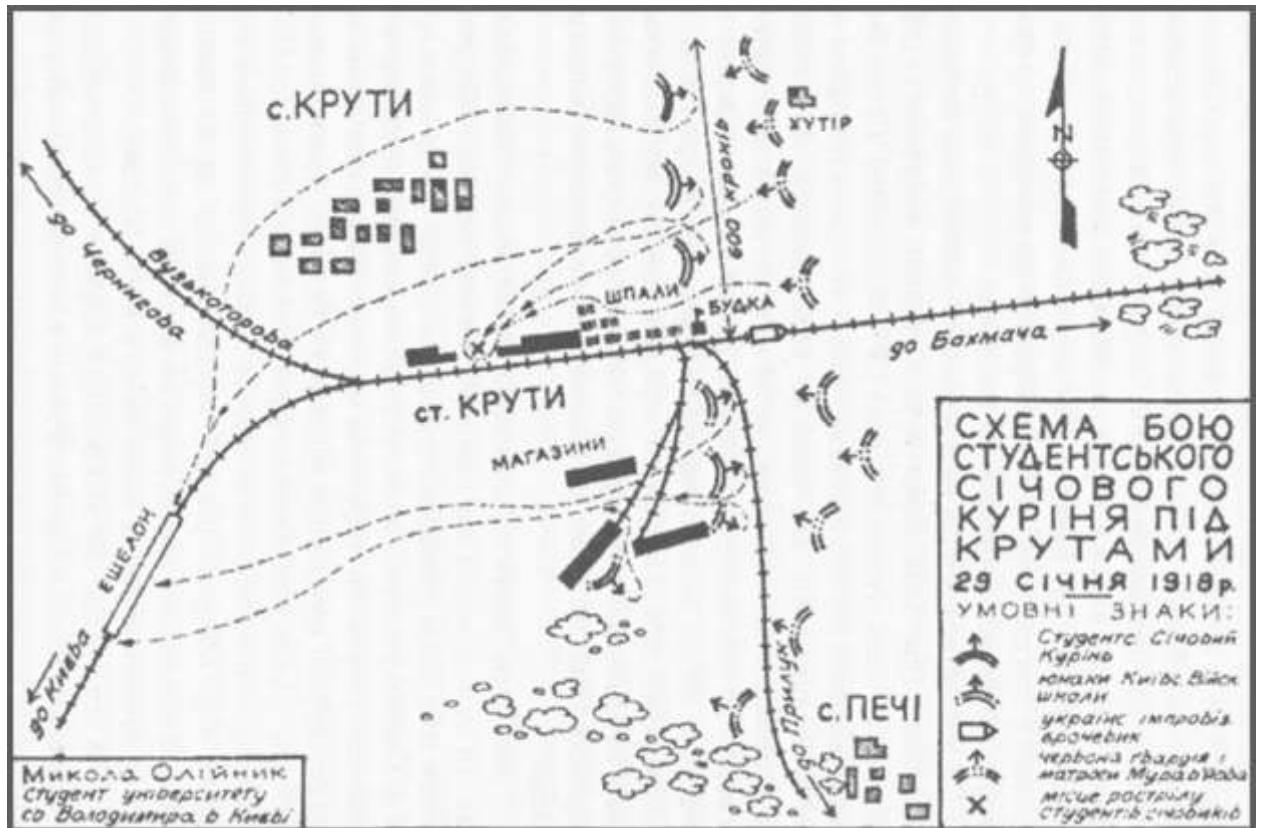
3. ІЗБНІОР ЛСИИ РАНІИУК – ЩНІАЙРКА. РАНІАУК ДПАНО ЕУС (Збройні Сили України – найкращі. Україна понад усе!)

4. ЕВС УБЕД РАНІАУК. У ІЯАНШ ІНАРІК ІЧОВУД ІДЮЛ (Все буде Україна. У нашій країні чудові люди!)

Висновки. Всі великі молодці та знавці військової історії. В умовах російської агресії, кожен відповідальний громадянин країни має знати своїх героїв, які баряться за незалежність, свободу та демократію. Сьогодні, так само, як більше сто років тому українська армія веде боротьбу з агресією найближчого сусіда у територіальному плані.

[Визначення переможців]

Тактична схема бою під Крутами М. Олійника

Джерело: Пам'ятай про Крути. Молодіжна компанія. URL:
<http://kruty.org.ua/iljustratsiyi/view/10>

Мапа походу П. Болбочана на Крим

Джерело: Громенко С. Забута перемога. Кримська операція П. Болбочана 1918 р. Київ, 2018. С. 252

Видатні командири армії УНР

Візуалізація	Командири	Приналежність до військової формації
	<p>Є. Коновалець (1891-1938)</p>	<p><i>У грудні 1917 р. очолив створений Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців – одна із найдисциплінованіших частин армії УНР. Після повернення Центральної Рада до Києва очолив Перший полк Січових Стрільців</i></p>
	<p>М. Омелянович-Павленко (1878-1952)</p>	<p><i>Автор навчальних праць для військових старшин, очолював 2-гу Одеську школу прапорщиків, став безпосереднім учасником українського руху на Півдні України; начальник залоги Катеринослава (сучасне м. Дніпро, де створив добровольчі загони Вільного козацтва та Катеринославський Гайдамацький курінь; призначений Генеральним Секретаріатом військовим комісаром при Одеському штабі військового округу</i></p>
	<p>О. Удовиченко (1887-1975)</p>	<p><i>Був старшиною Генерального штабу, начальником штабу Гайдамацького коша Слобідської України в обороні Києва від більшовицьких військ під командуванням Михайла Муравйова в січні 1918 року. Командував Третьою залізною стрілецькою дивізією, що вважалася однією з найбоєздатніших частин Армії УНР, обіймав низку інших відповідальних посад в українській армії і зажив слави вмілого й відважного командира</i></p>

	<p>О. Алмазов (1886-1936)</p>	<p><i>Найкращий артилерист армії УНР, організатор та очільник Гарматного дивізіону, воював у складі Гайдамацького Коша Слобідської України, згодом його дивізію реорганізовано у Запорізький кінно-гарматний дивізіон окремої Запорізької дивізії («алмазовці»); брав участь у визвольних боях за Крим</i></p>
	<p>М. Безручко (1883-1944)</p>	<p><i>У березні 1918 р. став начальником штабу Окремої Запорізької бригади імені С. Петлюри</i></p>
	<p>В. Петрів (1883-11948)</p>	<p><i>Проводив активну українізацію військових частин Західного фронту, у листопаді 1917 р. організатор полк імені К. Гордієнка, брав участь у більшовицько-українській війні; з лютого 1918 р. призначений головнокомандувачем 3-го Запорізького куреня, який згодом розгорнувся у 1-й Запорізький кінно-гайдамацький полк імені К. Гордієнка. 4 квітня 1918 р. під його командуванням було звільнено Слов'янськ, брав участь у Кримській операції</i></p>
	<p>В. Тютюнник (1890-1919)</p>	<p><i>Займався українізацією військових частин на Західному фронті, у березні 1918 р. призначений на посаду помічника начальника оперативного відділу Генерального штабу</i></p>

	<p>О. Греків (1875-1959)</p>	<p><i>3 грудня 1917 р. приєднався до формування української армії, на запрошення С. Петлюри розпочав створення нових полків, став командиром 2-гої Сердюцької дивізії та приєднав до неї нові полки; після розпаду полку очолив Київський військовий штаб і вже у березні 1918 р. став помічником військового міністра УНР</i></p>
	<p>П. Болбочан (1882-1919)</p>	<p><i>Активно розпочав організацію українських військових частин і допоміг у формуванні 1-го Українського полку імені Б. Хмельницького з частин російської армії. Сформував з добровольців 5-го корпусу Південно-Західного фронту російської армії 1-й Український Республіканський полк. 22 листопада 1917 р. призначено командиром полку. На початку грудня 1-й Український полк був ліквідований з наказу корпусного солдатського комітету. П. Болбочана призначено командиром 2-го Запорізького пішого полку Запорізької дивізії. Він став найбільшим полком Запорізької дивізії. Очільник Кримської операції</i></p>
	<p>В. Сікевич (1870-1952)</p>	<p><i>На початку 1918 р. – старшина створеного С. Петлюрою Гайдамацького коша Слобідської України. Брав участь у боях з більшовицькими військами під командуванням М. Муравйова за Київ. У березні 1918 р. призначений командиром 3-го Гайдамацького полку, який входив до складу Окремої Запорізької дивізії Армії УНР. 2 квітня 1918 р. за сумісництвом очолив Слов'янську групу Окремої Запорізької дивізії Армії УНР у складі трьох піхотних, гарматного та інженерного полків, яка мала завдання звільнити Донбас</i></p>